

חשבון נפש קובץ מאמרים ליום הכיפורים

קובץ זה מכיל מאמרים על יום הכיפורים, שפרסמתי בשנים האחרונות (כלומר מאז 2004, השנה שבה קרה לי אסון, ונמחק לי כל המחשב), רובם במידף – עלון קיבוץ אורטל, רובם קשורים להתכנסות "כל נדרינו" שאני מוביל מדי שנה בקיבוץ.

אני מודע לכך שיש חזרות על חלק מן הנושאים הכתובים בקובץ, אך לא ערכתי אותו, אלא צירפתי את כל המאמרים כלשונם. מקווה שתמצאו בהם עניין.

גמר חתימה טובה!

יום הכיפורים. בין אדם לחברו

"עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר. עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר..." כולנו מכירים את מאמר חז"ל הנ"ל. כולנו התחנכנו עליו בבית הספר.

והנה, שמעתי יותר מפעם אחת גישה המדירה רגליים חילוניות מיום הכיפורים, מתוך התבססות על דברים אלו. למותר לציין, שאת הדברים שמעתי דווקא מפי חילונים, שראו בכך פטור מיום הכיפורים. יום הכיפורים, כך הפרשנות הזו, עוסק בכפרה על חטאים שבין אדם לאלוהים ואין הוא עוסק בעניינים שבין אדם לחברו. ולכן, לנו כחילונים אין עניין בו. עם גישה זו ברצוני להתמודד במאמר זה.

גם אם נקבל כפשוטו את הפרשנות למאמר חז"ל, לפיו יום הכיפורים הוא עניין שבין אדם למקום בלבד, אין הדברים מחייבים אותנו. אנו בני חורין לשנות, להוסיף ולגרוע, בכל התרבות היהודית. גם אילו יום הכיפורים היה יום שכולו עיסוק בעניינים שבין אדם למקום, אנו רשאים לקחת את סמליו של היום, ולצקת בהם תוכן חדש, שכולו חשבון הנפש על מה שבין אדם לחברו.

אולם במקרה זה, אין כל צורך בתוכן חדש, כיוון שהיחסים בין אדם לחברו הם לזו תכני יום הכיפורים.

מי שמצטטים את "עבירות שבין אדם לחברו אין יום הכיפורים מכפר", שוכחים את חלקו השני של המשפט – **"עד שירצה את חברו"**. פירוש הדבר הוא, שבניגוד לעבירות שבין אדם למקום, שדי בצום, בתפילה ובצדקה (שאגב, היא בהחלט מצווה שבין אדם לחברו) כדי לכפר עליהן, אין די בכך כדי לכפר על עבירות שבין אדם לחברו. חז"ל רצו למנוע מצב שבו אדם פגע בחברו, גרם לו עוול, ולא יעשה את הדרוש כדי להתנצל בפניו ולרצותו, אלא יעדיף להמתין ליום הכיפורים, שבו תהיה שמיטה כללית של כל העבירות. **לכן הם אמרו, שאפילו יום הכיפורים – אין די בו כדי לכפר על אותן עבירות, ואין יום הכיפורים משחרר אותי מלרצות את חברי שפגעתי בו. אולם יום הכיפורים הוא יום לבקשת סליחה איש מרעהו.**

כאשר אנו מדברים על עבירות שבין אדם למקום – למה הכוונה? לכאורה, הכוונה בעבירות פולחניות. האמנם?

חמש פעמים במהלך יום הכיפורים מתפללים את תפילת הווידוי, אחת התפילות החשובות ביותר של היום הגדול. עומדים המתפללים, מכים על חזם ומתוודים בפני האלוהים על חטאים שחטאו "לפניך". והנה, בשום מקום לא נאמר "על חטא שחטאנו לפניך באי הנחת תפילין", לא "על חטא שחטאנו לפניך באי המתנה בת שש שעות בין בשר לחלב" ואפילו לא "על חטא שחטאנו לפניך בלחיצת ידה של אישה ובהאזנה לשירתה". **כל אותם חטאים עליהם מתוודה**

אדם בפני המקום ומבקש את סליחתו, מחילתו וכפרתו ("ועל כולם אלוה סליחות, סלח לנו, מחל לנו, כפר לנו") הם עבירות שבין אדם לחברו. בפני חברו עליו להתנצל ולרצות אותו, אך גם בכך אין די. בכך שפגע בחברו, או בכך שפגע בחברה, בקהילה – הוא חטא למקום. על כך עליו לצום ולהתפלל.

כך אומר הווידי: "על חטא שחטאנו לפניך באונס וברצון ועל חטא שחטאנו לפני באימוץ הלב. על חטא שחטאנו לפניך בבלי דעת ועל חטא שחטאנו לפניך בביטוי שפתיים". וכך נמשכת הסדרה ובה: "על חטא שחטאנו לפניך בגלוי ובסתר... בגילוי עריות... בדיבור פה... בדעת ובמרמה... בהרהור לב... בהונאת רע... בווידי פה... בוועידת זנות... בזדון ובשגגה... בזלזול הורים ומורים... בחוזק יד... בחילול השם... בטיפשות פה... בטומאת שפתיים... ביצר הרע... ביודעים ובלא יודעים... בכפת שוחד... בכחש ובכזב... בלשון הרע... בלצון... במשא ובמתן... במאכל ובמשתה... בנשך ובמרבית... בנטיית גרון... בשיח שפתותינו... בשיקור עין... בעיניים רמות... בעזות מצח... בפריקת עול... בפלילות... בצדית רע... בצרות עין... בקלות ראש... בקשויות עורף... בריצת רגלים להרע... ברכילות... בשבועת שווא... בשנאת חינם... בתשומת יד... בתימהון לבב".

אם כן, לא זו בלבד שיום הכיפורים עוסק בעבירות שבין אדם לחברו – גם העבירות שבין אדם למקום הן, בעצם, עבירות שבין אדם לחברו. וגם ללא אמונה באלוהים, ניתן להתחבר אליהן כאשר "המקום" אינו האלוהים, אלא החברה, הקהילה.

עוד דבר יפה בווידי הוא האחריות הקולקטיבית. למה עלי להתוודות על חטאים שלא חטאתי? מה לי ולזנות, לנשך, לגילוי עריות? ובכן, לא בכדי הווידי נאמר בלשון רבים, "על חטא שחטאנו". פרוש הדבר, שאיני יכול להתחמק מהיותי חלק מחברה ואחראי על חולייה. איני יכול לחיות בחברה מושחתת, ולהסתפק בכך שאני בסדר ובכך אני את נפשי הצלתי. אם בחברה הישראלית יש עוני מחפיר, הפערים הגדולים ביותר במערב, ישראל היא המובילה בעולם בתחום הסחר בנשים, 20,000 איש אינם מקבלים שכר על עבודתם לאורך חודשים ארוכים, נגע השחיתות פוגע כמעט בכל חלקה – אין די בכך שידינו לא תהיה במעל, ונאמר: זה לא אנחנו, זה הם. זה אנחנו! חובה על כל אחד ואחד מאתנו, לא רק לסור מרע ולעשות טוב, אלא גם להלחם ברע, כל אחד לפי יכולתו. וכל עוד החברה חולה, זהו חטא שחטאנו.

אין המדובר באחריות קולקטיבית שבאה לשחרר מישהו מאחריותו האישית. אין זה טיוח נוסח ה"כולנו אשמים" של הנשיא קציר לאחר מלחמת יום הכיפורים. זו אחריות קולקטיבית שנוספת על האחריות האישית.

****

יום הכיפורים הוא יום של חשבון נפש. בראש ובראשונה – חשבון נפש אישי, אך גם חשבון נפשה של החברה. אין הכוונה, שבכל ימות השנה פטור אדם מלתת לעצמו דין וחשבון על מעשיו, אך יום הכיפורים הוא היום שבו אדם מתנזר מכל הגשמי והחומרי, ומתמקד בחשבון הנפש. לכן, זהו יום של התרוממות הנפש. זה המקום להפריך עוד שגיאה נפוצה, הרואה ביום הכיפורים יום אבל. אכן, יש בו סממנים הדומים לימי אבל, כמו צום ואי נעילת מנעלי עור, אך זהו יום מטהר, יום של הזדככות הנפש ושל התרוממות רוח. ולא בכדי נאמר ש"לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב ויום הכיפורים".

יום הכיפורים הוא גם יום של סולידריות לאומית של כל העם היהודי. בעבורי, עצם הידיעה שיחד עמי צמים מיליוני יהודים בכל רחבי תבל, ובמקביל אלי גם הם עושים את חשבון נפשם, היא בעלת חשיבות רבה וחלק מן העניין שלי ביום הזה.

****

יום הכיפורים הוא יום של תפילה ותענית לכיפור על החטאים החברתיים, אולם העובדה שהוא מכפר על עבירות שבין אדם למקום, אין פירושה שיכול אדם לחטוא כל השנה ולכפר על כך ביום הכיפורים ("אחטא ואשוב, אחטא ואשוב").
אין כל משמעות לתפילה ולצום, אם הם נועדו לכסות על עוול.

וכך מתייחס הנביא ישעיהו לפולחן שאין עמו צדק: "ואותי יום יום ידרושון, ודעת דרכי יחפצון, כגוי אשר צדקה עשה, ומשפט אלוהיו לא עזב. ישאלוני משפטי צדק, קרבת אלוהים יחפצון. למה צמנו ולא ראית? עינינו נפשנו ולא תדע? הן ביום צומכם תמצאו חפץ, וכל עצביכם תנגושו. הן לריב ומצה תצומו, ולהכות באגרופ רשע. לא תצומו כיום, להשמיע במרום קולכם. הכזה יהיה צום אבחרהו? יום ענות אדם נפשו... הלכוף כאגמון ראשו ושק ואפר יציע? הלזה תקרא צום ויום רצון לה? הלוא זה צום אבחרהו: פתח חרצובות רשע, התר אגודות מוטה, ישלח רצוצים חופשים, וכל מוטה תנתקו. **הלא פרוס לרעב לחמך, ועניים מרודים תביא בית, כי תראה ערום וכיסיתו, ומבשרך לא תתעלם. אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח, והלך לפניך צדקך, כבוד ה' יאספך**". (ישעיהו, נ"ח, ב'-ח').

אמירות כאלו נפוצות בישעיהו, בירמיהו, בעמוס, ולא בכדי הובטח במגילת העצמאות שמדינת ישראל תושתת על ערכי הצדק והשלום ברוח נביאי ישראל.

עוד חוזר הניגון (א')

"הנני העני ממעש, נרעש ונפחד מפחד יושב תהילות ישראל"; מילים אלו, הפותחות את תפילתנו של שליח הציבור בפתח תפילת מוסף, מבטאות היטב את תחושתי והתרגשותי הרבה, שעה שהתפללתי כשליח ציבור את תפילת "כל נדרי", בפתח הערב "כל נדרינו" בליל יום הכיפורים.

ועוד ליווה אותי שירו של נתן אלתרמן "עוד חוזר הניגון שזנחת לשווא".
באופן אישי לא זנחתי את הניגון הזה וכך גם אחרים, אבל כקולקטיב,
התרבות הקיבוצית זנחה אותו, ובעיניי יש בכך נכות תרבותית. והנה, הוא
חוזר ומרגש אותנו, ומעורר בנו זיק של שייכות והזדהות עם העם היהודי
לדורותיו.

פתחנו השנה במסורת בה נמשיך גם בשנים הבאות, של התכנסות בליל יום הכיפורים לתפילה, שירה, קריאה והאזנה; מסורת המחברת בין המסורת לחדש, בינינו לבין יהדותנו, בינינו לבין יום הכיפורים.

****

התכנסות "כל נדרינו", היא נדבך נוסף בתהליך התרבותי המרתק של עיצוב יום הכיפורים באורטל.

בשנים הראשונות היתה באורטל מסורת יפה של שיחת יום הכיפורים, שיחת חברים על נושאים מרכזיים בחיינו. מסורת זו לא החזיקה מעמד זמן רב. בתקופת המאבק על הגולן שוב היתה לה עדנה, כשמרבית החברים השתתפו בשיחות נפש על המצב. עם תום המאבק, דעכה מסורת זו ונמוגה, למרבה הצער.

מלבד אותה שיחה, לא היתה באורטל אווירת יום הכיפורים. אמנם, בניגוד לקיבוצים אחרים, באורטל לא היה יום עבודה ביום הכיפורים ולא יצאנו בהפגנתיות לגיוסים. אך היתה אווירה של חולין, כולל מנגלים על האש, להכעיס. קומץ צמים ישב בפינת חדר האוכל לסעודה מפסקת לצמים. חדר האוכל היה פתוח בכל הארוחות (כולל ארוחת ערב חגיגית בליל יום הכיפורים).

בהדרגה חלו שינויים. האבסורד, שבו ביום המשמעותי ביותר בשנה העברית איננו סועדים בצוותא את סעודת החג, הופסק כאשר הסעודה המפסקת לצמים היתה לסעודת חג לכל הקיבוץ. בהתחלה היו שטענו שזו ... כפיה דתית. היום, אחרי כעשר שנים, זה כבר ממש מובן מאליו. העובדה שמספר הצמים הולך וגדל במשך השנים (דומני שהיום רוב החברים ובני הנוער צמים) תרם לכך, כמובן. מכאן גם הנוהג שהנהגנו בשנה שעברה – סגירת חדר האוכל ביום הכיפורים.

שינוי נוסף הוא מניין התפילה ביום הכיפורים. אני רואה בכך דבר מבורך. משהו פגום, בעיניי, ביישוב יהודי שאין בו בית כנסת. וגם אם המועדון פועל כבית כנסת רק ביום הכיפורים ובעליות לתורה של בני המצווה, יש בכך חשיבות רבה. עם זאת, יש גם צד שקשה לי אתו. העובדה שאנו מקיימים תפילה אורתודוקסית על כל המשתמע מכך, ובעיקר ההפרדה בין גברים לנשים, מפריעה לי. ההפרדה הזו מדירה, למעשה, את האישה אל שולי ההוויה, בניגוד לערך שוויון המינים שהוא מרכזי בחברתנו. ובכלל, הרעיון לפיו עלינו לייבא לתוכנו מניין מבחוח, של דתיים, כדי לקיים את יהדותנו, זר לי. יש בכך איזו התבטלות, כאילו יום בשנה אנחנו יהודים, ולכן עלינו להזמין יהודים אמתיים כדי שנדע מה לעשות ביום הזה. בעבר רציתי לארגן תפילה קונסרבטיבית, ולו כדי שלא תהיה הפרדה בין המינים, אך הרעיון נדחה, כיוון ש"המשתמשים הקשים" בבית הכנסת רצו לדבוק בגירסא דינקותא שלהם, ומן הראוי לכבד צורך זה.

מכאן עלה במוחי הרעיון של הערב הייחודי, שאינו מחליף את התפילה האורתודוקסית אלא משלים אותה. הערב הזה הינו חלום שנרקם עם השנים, והשנה התגשם.

****

מספר חברים סיפרו לי שלא באו לערב כיוון שהושמעה בו מוסיקה. אם לפני הערב היו לי לבטים בנדון, אחרי הערב אני יודע שהקטעים המוסיקליים היו בין שיאיו. **חנוך אלבלק** ב"ונתנה תוקף", **שלמה גרוניך** ב"אלי אתה ואודך" וב"יהי הכל", **מאיר אריאל** ב"מודה אני" פרי עטו, מקהלת הגליל העליון ב"אנוש כחציר ימיו", מילאו את תפקיד שליח הציבור כפי שאף אחד אחר לא היה עושה.

אני צם ביום הכיפורים ומתנזר מכל ענייני החולין, המעשה והחומר. יום הכיפורים הוא יום המוקדש לרוח, לקדושה ולחשבון הנפש. השאלה היא האם הדבר מחייב אותנו לדבוק באיסורים האורתודוקסיים כלשונם. בעיניי, השמעת המוסיקה והנגינה בגיטרה בערב הזה, מסווגים באגף הקדושה והרוח, ולכן הם מבטאים נאמנה את מהותו של יום הכיפורים.

במחזור שערכתי, שילבתי קטעים מן התפילה, קטעי קריאה וסיפורים על משמעות התפילה ומהותה, גם לאנשים שאינם דתיים, וכן שירים וקטעי קריאה ששובצו לצד התפילות, וניהלו עמן דו שיח ממרחק של דורות. הקטעים החדשים, משל **יהודה עמיחי** ו**זלדה**, **פנחס שדה** ו**יונה וולך**, **נתן זך**, **אברהם שלונסקי** ואחרים, שובצו בהקשר של התפילות שלצדם; הסליחה, החסד, הכפרה וחשבון הנפש.

התהליך של הכנת המחזור – קריאת החומר, בחירת הטקסטים, עריכת המחזור ואפילו הקלדתו, התאמת הקטעים לקריינים, היו לי חוויה רוחנית משמעותית ומהנה. החלק הקשה היה הוצאת קטעים יפים רבים בתהליך מיון החומר.

****

דומני שהצלחנו לעצב מסורת יפה ומשמעותית ליום הכיפורים. מן הראוי שנעצב בשנים הבאות מסורות לחגים האחרים. את כל החגים אנו חוגגים, וחוגגים אותם יפה, אך לאו דווקא בהקשר ישיר לתוכן היהודי שלהם. למשל, המסורת של חג הביכורים החקלאי בשבועות יפה מאוד ומשקפת היטב את אורח חיינו, אך היא מתחברת לפן אחד בלבד של החג.

בעבר, סדר פסח היה האירוע היחיד אותו חגגנו בחיבור לתרבות היהודית ותכני החג (היו וישנם, אמנם, מסכתות בסעודות החג, אך אין הן מהוות חוויה תרבותית משמעותית). בשנים האחרונות נוספו סדר ט"ו בשבט, וקריאת המגילה בפורים. השנה נוסף גם יום הכיפורים. אני מקווה שעם הזמן נעצב מסורות מתאימות לנו גם לראש השנה (אולי תקיעת השופר במסכת קבלת השנה בסעודת ליל החג, היתה תחילתו של עיצוב מסורת כזו), לשלושת הרגלים ולשבת.

עוד חוזר הניגון (ב')

מיד לאחר התכנסות "כל נדרינו" בערב יום הכיפורים ובימים שלאחר יום הכיפורים, שוחחו עמי מספר חברים על הערב ותכנו. תגובות אלו תהווה תשומות לעיצוב התכנסות זו בשנים הבאות. בין השאר עלה הצורך למתן ביטוי אישי לחברים בהתכנסות; שתהיה פחות טקסית ויהיה בה יותר פן ספונטני. כן עלה צורך לשלב באירוע שיחה, בה ניתן יהיה לדון בטקסטים, ללמוד אותם ולהסביר מדוע דווקא הם הוכנסו למחזור.

כיוון שמדובר במסורת חדשה באורטל, היא תעוצב במשך השנים. אני סבור שיש לבסס אותה על מחזור "כל נדרינו" בו השתמשנו השנה. יש להפוך חלק מן הטקסטים שבו למרכיב קבוע בו נדבק מידי שנה, וטקסטים אחרים יתחלפו מידי שנה. שבועות אחדים לפני יום הכיפורים אפנה לציבור בבקשה להציע טקסטים נוספים המבטאים אותם. יתכן שיהיו אלה דברים אותם יכתבו החברים עצמם (לכך תהיה עדיפות עליונה) או טקסטים קיימים עמם הם מזדהים. הדברים שרון סיפר על המפגש עם אבא קובנר לפני עשרים שנה, שלא היו מתוכננים, היו מרגשים והוסיפו מאוד, וניתן לשלב דברים כמותם גם בעתיד.

חברים טענו שההתכנסות היתה יפה מאוד אך ארוכה מידי ויש לקצרה. אחרים טענו שהתחברו יותר לטקסטים המוסיקליים מאשר למילוליים ויש לשנות את הרכב המסכת בהתאם. את כל התגובות הללו אקח בחשבון בעתיד. יתכן שרצוי לאפשר צורות ביטוי נוספות, למשל קטע דרמטי או קטע מחול. אני סבור שיש מקום להתייחסות למלחמת יום הכיפורים, שזכרה הוא חלק ממהות יום הכיפורים בשלושים השנים האחרונות. ניתן להזמין את החברים המעוניינים בכך לשיחה לאחר המסכת.

****

לאחר הערב, הביעה אחת החברות את תחושת חוסר החיבור שלה לטקסטים מן התפילה, שאינם מדברים אליה, בעיקר בשל ביטויי הסגידה וההלל לאלוהים. גם לי לא קל עם אותם טקסטים, שלעתים יש בהם אפסות האדם. איך אני, כהומניסט הרואה את האדם במרכז, יכול להזדהות עם פסוקים לפיהם "אדם יסודו בעפר וסופו לעפר...משול כחרס הנשבר, כחציר יבש וכציץ נופל. וכצל עובר וכענן כלה. וכרוח נושבת וכאבק פורח וכחלום יעוף", לצד פסוקים המתייחסים לאלוהים בביטויי סגידה כמו "הנני, העני ממעש, נרעש ונפחד מפחד יושב תהילות ישראל, באתי לעמוד ולהתחנן לפניך על עמך ישראל אשר שלחוני. ואף על פי שאיני כדאי והגון לכך. לכן אבקש ממך, אלוהי אברהם אלוהי יצחק ואלוהי יעקב, ה' אל רחום וחנון, אלוהי ישראל, שדי איום ונורא..." וכו' וכו'? ואף על פי כן, אני רואה חשיבות רבה בכך שנאמר את אותם טקסטים ונראה בהם את היסודות התרבותיים שלנו. יש לכך מספר טעמים.

א. זוהי ספרות נפלאה; שירה במיטבה. שירה מרגשת ועמוקה, שברוב המקרים לא ידוע מי כתב אותה, אך ידוע שהיא ביטאה לא רק את מאוויי האישיים אלא את המאוויים הקולקטיביים של הקהילה. ואותה הקהילה היא העם שלנו, היא המשפחה שלנו, היא סבי סבינו, ויש סיבה רבה לגאווה באותה ספרות.

ב. התפילות כתובות בשפה נפלאה. חלקן נכתבו בתקופה שאבות אבותינו דיברו עברית. חלקה בתקופה שהעברית לא היתה שפת דיבור ונחשבה ל"שפה מתה". אותן התפילות הן אוצר לשוני נפלא, נדבך חשוב ביותר בשפה העברית, שעלינו להכיר בו כנכס תרבותי שחובה לשמור עליו.

ג. חרף ההסתייגות שהצגתי לעיל, אני מזדהה עם תוכן התפילות. ההזדהות אינה עם הכתוב כלשונו, אלא עם המשמעות שאני בוחר לצקת בו. התרבות היהודית היא תרבות מדרשית. המדרש הוא קריאה ריבונית של הטקסט המקורי, בה הקורא מבטא דרך הטקסט, תוך שמירה על עיקרי מהותו, את מה שברצונו לומר בהתייחס לחייו, לסביבתו ולתקופתו. זה היה מפעלם התרבותי של חז"ל, שדרשו את התורה ופרשוה, והמורשת שהם הנחילו לנו, היא הזכות של כל דור ודור לראות עצמו ריבון להיות "חז"ל" של תקופתו. הטקסט המקורי עומד בפני עצמו, וזכותנו לבחור מתוכו את המדבר אלינו ולהעניק לו את המשמעות המתאימה לנו.

לכן, איני צריך להזדהות דווקא עם ביטוי הסגידה לאלוהים, אלא עם ביטויי התקווה והחזון לעתיד טוב יותר ולהווה טוב יותר שמופיעים באותן תפילות. איני מכיר דרך טובה ונאה יותר לבטא כמיהה לעולם טוב וצודק יותר מתפילות כמו, למשל, "ובכן צדיקים יראו וישמחו, וישרים יעלוזו, וחסידים ברינה יגילו, ועולתה תקפץ פיה, וכל הרשעה כולה כעשן תכלה". אמנם אני מאמין שכל האחריות לעיצוב העתיד היא עלינו, בני האדם, אך גם היהדות - לצד התפילה לאלוהים, אינה משחררת כהוא זה את האדם מאחריות לעיצוב עתידו. כאשר אני קורא את טקסט התפילה, אני משתמש בנוסח הפונה לאלוהים, כהבעת תקווה שיהיה בנו הכוח לממש את החזון המבוטא בה.

ד. גם את הביטוי לאפסות האדם, כביכול, אני דורש באופן אחר. כל אותו ביטוי של "משול כחרס הנשבר" וכו', מבטא אמת עובדתית. חיי האדם קצרים ושברים. אדם נוסע במכונית ולפתע נהרג בתאונה. אדם רוקד במסיבה ולפתע לוקה בדום לב ומת. אדם נוסע באוטובוס ונקלע לפיגוע וכן הלאה. השאלה היא מה אנו עושים עם העובדה הזו? יש הנוקטים בגישות פטליסטיות של אמונה בגורל ובמזל (הבלים כמו "לכל כדור יש כתובת"). יש הבוחרים בגישות אסקפיסטיות נוסח "חיים פעם אחת" ולכן "אכול ושתה כי מחר נמות". היהדות שוללת את האמונה בגורל ורואה בה עבודה זרה. "הכל צפוי והרשות נתונה" – זו דרכה של היהדות. הכל צפוי? אשרי המאמין, אך בלאו הכי הצפוי אינו תלוי בנו. העיקר הוא "הרשות נתונה". אנו אחראים לעתידנו. אני דורש את "ותשובה, ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה", כנטילת האחריות שלנו לעתיד. חיים פעם אחת? נכון. לכן יש למצות את החיים כך

שיהיו משמעותיים ולא יתבזבזו על סרק. איננו אחראים על אורך חיינו (אם כי גם על כך יש לנו השפעה), אך עלינו לקחת אחריות לאיכות חיינו ולמהותם.

בעיניי, עיקר המהות היא עיצוב החברה כך שתהיה טובה יותר לנו ולדורות שאחרינו. קיבלנו עולם שנבנה בידי דורות קודמים, שגם הם הבינו שחיים פעם אחת, אך ראו עצמם כחוליה בשרשרת, ותפקידינו לשפר את העולם ולהנחיל עולם טוב יותר לבאים אחרינו.

יש מי שיום הכיפורים בשבילו הוא יום הדין, שבו הוא עורך את חשבון הנפש שלו בפני אלוהיו ומצפה לגזר דינו. אני רואה ביום הכיפורים יום הדין, שבו אני עורך את חשבון הנפש שלי בפני מצפוני. הליבה המהותית היא אותה ליבה. את הטקסט הקדום אני דורש על פי דרכי.

ה. תרבות אינה צומחת פתאום מאליה. תרבות נבנית נדבך על גבי נדבך.

תרבות ישראל היא בת אלפי שנים. זוהי תרבותנו. גם אם איננו מאמינים באלוהים ואיננו מחויבים לקיום תרי"ג מצוות – זוהי תרבותנו. **אין עם ללא תרבות, ואין עתיד לעם שמתנכר לתרבותו.** מפעלם של החלוצים הציונים שיצרו חברה חדשה בא"י הוא מפעל מופת, אדיר וכביר, אך הוא לא נקי מטעויות. הטעות הגדולה ביותר, היא הפניית העורף לתרבות ישראל (שכבר באותם ימים היתה שנויה במחלוקת גם בקרב החלוצים). הניסיון לדלג על היצירה התרבותית שבין התנ"ך לביאליק ולאחד העם, הינו מעשה אנטי תרבותי. מטרתו היתה מוצדקת – הפניית עורף לגולה. אכן, היה צורך, ועדיין יש צורך, לשלול את ההוויה של גולה. אבל הניכור התרבותי עשה זאת בדרך השופכת את התינוק עם המים.

התוצאות של המעשה האנטי תרבותי הזה שליליות. התוצאה שלו אינה הפניית עורף רק למשנה והתלמוד, ספרות חז"ל ההלכתית והמדרשית, התפילה, הרמב"ם, שירת ימי הביניים, סיפורי חסידים וכו', אלא ויתור גם על המקרא וגם על אחד העם וביאליק. **אין די ברצפה ותקרה כדי לבנות בית. התנ"ך הוא המסד התרבותי שלנו, אך ללא המדרש והספרות שנוספו אליו עם השנים הוא רחוק ומנותק. אחד העם וביאליק יצרו את יצירתם מתוך הכרת המקורות ובשפת המקורות ומי שאינו מכיר את המקורות אינו מסוגל להבין אותם, ולא רק אותם אלא גם את אלתרמן ואת יהודה עמיחי. קריאת עמיחי ללא הכרת מקורות ישראל, כמוה כקריאת שירה מתורגמת. וביאליק כבר אמר פעם שלקראו שירה מתורגמת זה כמו להתנשק דרך מטפחת.**

הבורות של החברה החילונית במקורות ישראל היא נכות תרבותית שיש להילחם בה. אחת מתוצאותיה השליליות היא פגיעה ביכולת לקיים שפה משותפת בין חילונים ודתיים. אם לאורך ימים תתהווה כאלו שתי חברות ושתי תרבויות, נהפוך לשני עמים. והרי הציונות נועדה להבטיח את המשך קיומו של העם היהודי, ולא להרוס אותו.

התרבות היהודית אינה "של הדתיים" אלא של כל היהודים. גם שלנו. אסור לנו לוותר עליה. עלינו להכיר אותה, להיות בה בני בית ובעלי בית, להרשות לעצמנו להפוך בה ולדרוש בה ולהמשיך אותה.

הטקסטים המודרניים, בפרוזה ובשירה, אותם קראנו בהתכנסות "כל נדרינו" לצד התפילות, מבטאים את המשכיות היצירה היהודית ובניית נדבכים נוספים לתרבות היהודית.

הניגון הזה הוא שלנו. זנחנו אותו לשווא, ומן הראוי לחזור אליו. וכשאנו מעצבים את התרבות הקהילתית של אורטל, מן הראוי שתהיה זו תרבות יהודית, שבה שב אותו ניגון, ועל בסיסו אנו כותבים את הניגון שלנו, שמוסיף לו, לעתים מתווכח עמו ומתנגח עמו, אך אינו זונח אותו.

כחרס הנשבר

כל אדם נברא כדי לתקן דבר מה בעולם.
נמצא: או הוא צריך לעולם או העולם צריך לו.

הבעל שם טוב.

האירוע העולמי החשוב ביותר בתשס"ה, היה הצונאמי – אירוע שבעצם טבעו מעורר באדם שאלות קיומיות. בימי "הרת עולם" אלה שבין כסה לעשור, בין ראש השנה ויום הכיפורים, אני מביא בזאת מאמר שכתבתי בשבוע הצונאמי, ופירסמתי בטורי השבועי באתר bsh (www.bsh.co.il). אני מקדיש את המאמר לזכרו של מאיר שמש ולעילוי נשמתו.

****

"... כי הם בשר ודם. אדם יסודו בעפר וסופו לעפר בנפשו יביא לחמו. משול כחרס הנשבר. כחציר יבש. וכציץ נובל. כצל עובר. וכענן כלה. וכרוח נושבת. וכאבק פורח. וכחלום יעוף".

מראות האימה הבלתי נתפסים של אסון הצונאמי, זרקו אותי אל הפסוקים הללו, מתוך הפיוט "ונתנה תוקף" הנאמר בימים הנוראים. לא רק המימדים הנוראים של האסון מזעזעים את האדם, אלא לא פחות מכך ההכרה וההבנה של אפסות האדם אל מול איתני הטבע. אדם חי, בריא, פעיל, יעיל, יוצר, משפיע ולפתע, ללא כל התראה, ללא כל סיבה, מבלי שפשע או חטא או טעה... סתם, לפתע פוערת האדמה את פיה, והאיש היה כלא היה. כצל עובר, כענן כלה. כאבק פורח.

שאלות קיומיות רבות מתעוררות לנוכח המציאות הזאת, שנגלתה השבוע לעינינו המשתאות. שאלות על גבול יכולתו של האדם. אם אחרי כל הקידמה הטכנולוגית האדירה, אין לאדם אפילו קצה קצהו של חוט של יכולת למנוע אסון כזה – מה משמעותו ומקומו של האדם ביקום, בטבע?

"ואתה הוא מלך אל חי וקיים", זה הפסוק הבא בפיוט "ונתנה תוקף", המנגיד את האדם, שאפסותו וזמניותו מתוארים בכל דימוי אפשרי, אל נצחיותו של האלוהים. לכאורה, לאדם דתי קל יותר להתמודד עם ההבנה הזאת ואולי גם עם התגלותה הנוראה באירוע כמו אסון הצונאמי, שהרי היא מאוששת את אמונתו בכוח עליון המנהיג את העולם ומנווט אותו. מצד שני, דווקא אדם מאמין המחפש פשר לדברים וצידוק לדין, עומד חסר אונים מול חוסר היכולת להבין את חוסר הצדק המשוע, שבמותם של מאות אלפים חפים מפשע, בהם ילדים רבים ותינוקות רבים. אין ולא יכולה להיות תשובה לשאלה הזו (הגם שבימים הקרובים נשמע, כרגיל, שרלטני דת היודעים לנהל את חשבונותיו של ריבונו של עולם, מסבירים על מה נענש העולם וכו').

אדם שאינו דתי ואינו מאמין, שאינו רואה באסונות כאלו חלק מתוכנית אלוהית וביטוי לכוח עליון, אלא ביטוי לעוצמתם של איתני הטבע, שהגיונם - אם ועד כמה שיש בהם היגיון, נשגב מבינתו המוגבלת של האדם - גם הוא מתמודד עם שאלות קיומיות לנוכח האסון. מה משמעות החיים האנושיים לנוכח המראות הללו?

קל מאוד להתפס לניהיליזם אגואיסטי. "החיים קצרים", "חיים רק פעם אחת", ולכן "אכול ושתה כי מחר נמות". אם בלאו הכי אנחנו כענן כלה וכאבק פורח, האם לא עדיף להעביר את הזמן המוגבל שלרשותנו ב"להעביר את החיים בכיף", שהרי מחר הכל עלול להסתיים ללא התראה, בתאונת דרכים, בפיגוע או באסון טבע?

אף שהפיוט "ונתנה תוקף", מציג את אפסות האדם לעומת גדולתו של האל, משפט המפתח בו הוא "ותשובה, ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה", כלומר האדם, במעשיו, משפיע על עתידו. לכאורה, סתירה. בעיניי, זו מהותה של היהדות.

השפעתו של האדם על אורך חייו מוגבלת מאוד, אך השפעתו על אורח חייו כמעט מוחלטת. מודע למגבלות כוחו ויכולת השפעתו, אחראי האדם לכך שהעולם שבו הוא חי יהיה טוב וצודק יותר, על מנת לתת משמעות לחייו. האנושות, ככלל, אינה יכולה למנוע אסונות טבע. אין היא יכולה להשפיע על תהליכים קוסמיים שעלולים, אפילו, להביא לחורבן טוטאלי. אבל היא יכולה לעשות את העולם למקום טוב וצודק. האדם הבודד אינו יכול להשפיע על האנושות כולה, אך כל אדם יכול בגבולות השפעתו ויכולתו לתרום את תרומתו לכך שהעולם יהיה צודק וטוב יותר.

"לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להיבטל ממנה" (פרקי אבות, ב', כ"א) - זו, בעיניי, היהדות כולה על רגל אחת. על הפרט לקחת אחריות, ככל יכולתו, לא רק על ה"אני, כאן, עכשיו", אלא על החברה שבתוכה הוא חי ועל עתידה, גם אחרי שהוא עצמו יעבור מן העולם. השאלה מי אני בסך הכל - חציר יבש וציץ נובל, מנוגדת למסר הזה, שהרי אמנם לא עליי לגמור, אבל אין אני בן חורין "לשחק ראש קטן" אלא עליי לפעול כאילו העולם מוטל על כתפיי, ואני נושא באחריות לעתידו. השפעתי מוגבלת, אך ככל שהיא קיימת, איני רשאי להבטל ממנה.

"הכל צפוי והרשות נתונה" (פרקי אבות, ג', י"ט) - גם זה עיקר מרכזי ביהדות. הכל צפוי? יתכן, אך על כך הרי אין לנו השפעה. זה לא בידינו ולכן גם לא מעניינו, אבל נתונה לנו הרשות לעצב את חייו ואת החברה בה אנו חיים. וגם אם איננו יודעים אם מחר לא תגהק האדמה ותמחה את יצירתנו, מוטלת עלינו האחריות לפעול לכך שהחברה תהיה טובה וצודקת.

"לעולם יראה אדם את עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי. עשה מצווה אחת, אשריו שהכריע עצמו לכף זכות. עבר עבירה אחת, אוי לו שהכריע עצמו לכף חובה..."

לפי שהעולם נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו, עשה מצווה אחת, אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות. עבר עבירה אחת, אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה... בשביל חטא יחידי שעשה זה, אבד ממנו ומכל העולם טובה הרבה" (תלמוד בבלי, מסכת קידושין).

לעולם יראה אדם עצמו כאילו... המילה "כאילו" מדגישה את העובדה שהאדם אינו יודע האם באמת במעשהו הוא מכריע לכף זכות או לכף חובה את העולם, ובכל זאת, עליו לחיות כאילו מעשהו הבודד מכריע את חייו ואת חיי העולם. האחריות האישית הזו, היא הנותנת טעם ומשמעות לחיים.

"בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את אדם הראשון, נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו: ראה, מעשיי כמה נאים ומשובחים הם! וכל מה שבראתי, בשבילך בראתי. תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם קלקלת, אין מי שיתקן אחריך" (קהלת רבה ט'). תכלית חייו של אדם היא תיקון עולם. גם הקלקול שחוותה האנושות השבוע במזרח אסיה, שלא היה בידי אדם, אינו פוטר אותו מאחריות להתייחס אל העולם כאל פיקדון הנתון בידי, ולראות עצמו כאילו אם יקלקל אין מי שיתקן אחריו.

חיים פעם אחת? נכון. החיים קצרים? אמת. ודווקא לכן, דווקא כיוון שהאדם הוא כצל חולף וכחרס הנשבר, עליו להימנע מגישה ניהיליסטית ואגואיסטית. מן הראוי שאדם יראה עצמו כחלק מחברה וכחלק משרשרת דורות, ויראה כשליחות את תרומתו, ככל יכולתו, להפיכת העולם למקום שטוב לחיות בו. לא, הפרט אינו יכול להשפיע רבות על דמותו של העולם כולו, אך הוא יכול להשפיע על דמותה של החברה שבה הוא חי, ובכך הוא תורם תרומה משמעותית לתיקון עולם.

קול דממה דקה ישמע

בכל שלוש השנים בהן מתקיים ערב "כל נדרינו", אני מתחבט בסוגיית השמעת המוסיקה. יש באורטל חברים שאינם מאזינים למוסיקה ביום הכיפורים ולכן אינם משתתפים בערב. קשה לי העובדה שערב אותו אני עורך ומארגן מדיר מתוכו חברים, שהיו יכולים ליטול בו חלק פעיל ומשמעותי, בשל אמונתם ואורח חייהם. **מצד שני, מנסיון שלוש השנים, אני יודע שההקשבה למוסיקה היא ליבת הערב, ולכן אני ממשיך לקיימו במתכונת זו.**

קיים איסור הלכתי על הפעלת מכשירים אלקטרוניים ביום הכיפורים. אולם אורח חיינו אינו הלכתי. מהו יום הכיפורים בעבורנו? יש גישה לפיה 364 ימים בשנה אנו "חילונים" גמורים, ויום בשנה, ביום הכיפורים, אנו אורתודוקסים גמורים, כפופים לשולחן ערוך. גישתי שונה. **אני גורס התחדשות יהודית קהילתית יוצרת, יציקת תוכן יהודי לחיינו, ויציקת תוכן עדכני של חיינו ליהדות. כך**

בכל ימות השנה, בוודאי במועדי ישראל ובפרט – ביום הכיפורים. זו מהותו של הערב "כל נדרינו".

יום הכיפורים הוא יום של התנזרות מהוויית החולין והחומר, ממזון, מסקס, מעבודה, מבילויים, ועיסוק בקדושה, ברוח, בחשבון הנפש, בסליחות, בכפרת עוונות, בתשובה. אין לי ספק שבהאזנה למוסיקה בערב "כל נדרינו" אנו מממשים היטב את רעיון יום הכיפורים. מי יותר שליחת ציבור שלנו ביום הכיפורים משולי נתן השרה בקול פעמונים "אנא אלי, עשה אותי כלי לשליחותך. במקום שבו מקננת שנאה, תן לי לזרוע אהבה. במקום שבו עלבון – סליחה. במקום שבו חושך – אור. במקום שבו עצב – שמחה... עשה שלא אתאוה כל כך להיות מנוחם אלא מנחם. עשה שלא אתאוה כל כך להיות מובן אלא מבין. עשה שלא אתאוה כל כך להיות אהוב אלא אוהב". ומי פותח שערי שמים לתפילתנו יותר משלמה גרוניך כשהוא שר ומתפלל "אלי אתה ואורך, אלוהי וארוממך" או "יהי הכל שייך לכל שיוכל להיטיב עמו". ומה יותר "בין אדם לחברו" משירו הנפלא של אהוד בנאי "ענה לי". וכל אלה לצד קטעים נבחרים מתפילת יום הכיפורים. אותה תפילה, שכמו בשירו של אברהם חלפי, אותו קראנו, "כרוע אכרע לפני דמות אלוהים / אף אם מעיניי נעלם".

ושהקשבנו לחנוך אלבלק שר את "ונתנה תוקף", "קול דממה דקה ישמע, ומלאכים יחפזון, וחיל ורעדה יאחזון. ויאמרו: הנה יום הדין".

איזה נוסח?

לפני 13 שנה הנהגנו מניין תפילה באורטל ביום הכיפורים. 12 שנים היתה זו תפילה בנוסח המזרחי. השנה, לראשונה – בנוסח האשכנזי.

איזה נוסח עדיף?

הנוסח העדיף הוא הגירסא דינקותא. הנוסח עליו גדל כל אחד מאיתנו בילדותו, מסורת בית אביו, הניגון אליו התרגל בילדותו ושילווה אותו עד אחרון ימיו. בשנים הראשונות של התפילה באורטל, הרגשתי בה זר ומוזר – לא הכרתי את הניגון, סדר התפילה ונוסחה היו שונים מאלה שאני מכיר. היה לי קשה עם זה. אני משוכנע שכך בדיוק חשו השנה חברים שגדלו על מסורת המזרח. השנה, הציף אותי רגש נוסטלגי, געגוע לילדותי, לישיבה בבית הכנסת ליד אבי, כשאנו מתפללים את התפילה בניגון ובנוסח בהם התפללנו השנה באורטל. אני משוכנע, שכך חשו בכל אחד מימי הכיפורים הקודמים החברים שהנוסח המזרחי החזיר אותם למחוזות ילדותם.

איזהו הנוסח העדיף לקהילה? השילוב בין שני הנוסחים. היום, אחרי 12 שנות תפילה בנוסח המזרחי, אני חש בן בית בשני הנוסחים, בשני הניגונים. אני רואה בכך ברכה. טוב שכולנו נהנה מן העושר התרבותי, שבהיכרות עם הנוסחים השונים, וכך ניישם בקהילתנו את "יחד שבטי ישראל".

****

מה שמפריע לי יותר מנוסח זה או אחר, הוא המחיצה וההפרדה בין גברים ונשים. רוב היהודים בעולם מתפללים בזרמים שאין בהם הפרדה כזאת – בזרם הרפורמי והקונסרבטיבי. בשנים האחרונות, בחברה הדתית לאומית בישראל מתחוללת מהפיכה פמיניסטית. אחד מביטוייה – מניינים שוויוניים יותר, ברמות שונות של שוויון, אך בוודאי לא במתכונת השמרנית המקוממת, שבה רק הגברים שותפים להתרחשות האמיתית והנשים יושבות מאחורי פרגוד.

חבל שדווקא אנו, חברה שחרתה על דגלה את השוויון, ובכלל זה את שוויון המינים, מייבאים דווקא את מה שכה רחוק מאיתנו ביהדות. ההפרדה הזאת בין החיים האמיתיים שלנו, לבין הריטואלים הדתיים שאנו מאמצים, יוצרת ניכור בינינו לבין יהדותנו. אני מייחל ליום הכיפורים שבו נקיים באורטל מניין שוויוני.

הצד השני של הכשרות

ככל שנה, אנו עורכים את ערב "כל נדרינו" ב"בזיליקום". השנה נדרשנו לשם כך באישור של משגיח כשרות. הסיבה – המקום הוכשר.

אותי זה מקומם. תעודת הכשרות נועדה לאשר שהמזון הנמכר במסעדה הוא כשר. התניית הכשרות במה שאינו קשור לכשרות, היא שימוש מופרז בסמכות שניתנת לרבנות. אם האוכל במסעדה כשר, המטבח כשר, הכלים כשרים – אין כל הצדקה לכך שהעסק לא יקבל תעודת כשרות כיוון שהוא פתוח גם בשבת (ואף משתמש בכלים נפרדים לשם כך). מסעדת "מור וקינמון" בדרום הגולן, המקפידה על כשרות אך פועלת גם בשבת, עתרה לבג"ץ נגד הרבנות שמסרבת להעניק לה תעודת כשרות. אני מייחל לניצחונה במשפט.

בתי מלון שערכו מסיבות סילבסטר אוימו באבדן כשרותם. אני סולד מתרבות מסיבות הסילבסטר. אין זה ראש השנה שלי, אין זה חג בעבורי ואני מדיר רגליי ממסיבות אלו (גם כשהן נערכות באורטל). אולם ההתמודדות הראויה עם תרבות זו היא בשיח רוחני ותרבותי, ולא בכפיה וכוחנות, לא בניצול הכוח והשררה באמצעות פגיעה בכיס.

חוק ההונאה בכשרות מחמיר עם מי שמרמה בתחום הכשרות ומכשיל את הלקוחות המקפידים על הכשרות. בעיניי, אי מתן כשרות לעסקים שהמזון בהם כשר, מסיבות אחרות, הוא הצד השני של ההונאה בכשרות.

****

תעודת הכשרות אמורה להצביע על דבר אחד – כשרות המזון הנמכר בעסק.

... אולם אם בכל זאת משתמשים בה כמנוף למטרות אחרות, יש כמה
מטרות קודמות, שמן הראוי לכלול אותן בדרישות הכשרות. מן הראוי
שמעניקי תעודות הכשרות יבחנו האם העסק נגיש לנכים, האם הוא משלם
שכר הוגן לעובדיו, האם בעל העסק לוקח לעצמו את הטיפ הניתן לעובדיו
וכן הלאה. לעניות דעתי, בחינה כזאת של כשרות העסק, תהיה הרבה יותר
יהודית.

על מה חתמתי

"גמר חתימה טובה", איחלתי לאחד החברים, כפי שאני מאחל לכל יהודי ביום הכיפורים ולקראתו. "אני לא חותם על שום דבר" הוא השיב, ולעיניי המשתאות הוא הסביר: "בנאדם צריך לעשות מה שהוא מאמין, לא לעשות דברים שהוא לא מאמין בהם".

ובמילים אחרות, הוא אמר שכחילוני וכמי שאינו מאמין באלוהים, אין הוא מתחבר לריטואל הקשור לאמונה ולדת. אני בהחלט מבין את הכוונה ואף יכול להתחבר אליה. אולם אני מאמין שיום הכיפורים הוא הרבה יותר עמוק ומשמעותי מ"אמונה באלוהים". יום הכיפורים יכול להיות ריטואל פולחני ריק וחסר ערך, בידי אדם דתי ומאמין באלוהים, והוא יכול להיות מאוד עמוק ומהותי לאדם חילוני. הבחירה בידינו.

****

כשאני מאחל לאחרים ולעצמי גמר חתימה טובה, לא חולפת במוחי כל מחשבה על כך שאלוהים בעל זקן לבן יושב על כיסא מלכותו ושוקל במאזנים את מעשיי, ושופט אותי לחיים או למוות. בעיניי, מחשבה כזאת היא כמעט עבודת אלילים.

אני רואה אחרת לגמרי את רעיון ה"חתימה הטובה" – כביטוי לגישה האנטי דטרמיניסטית ואנטי פטאליסטית של היהדות. דטרמיניזם, הוא גישה על פיה השליטה שלנו בתהליכים כמעט ואינה קיימת והאירועים מתקיימים מעצמם על פי חוקיות מובנית, כהתפתחות הכרחית מתוך אירועי העבר. הפטאליזם הוא אמונה בגורל, אמונה שהכל קבוע מראש ואין לנו כל שליטה והשפעה על החיים.

היהדות מאמינה בבחירה החופשית של האדם. גם אם "הכל צפוי" – הרשות נתונה ואנו קובעים את גורלנו. התיאור על האל היושב מול המאזנים – משמעותו שהאל אינו קובע מראש את גורלו של אדם, אלא עתידו נקבע על פי מעשיו. ניטול מתוך הסיפור הזה את האל, ועדיין הרעיון הוא אותו רעיון; האחריות האנושית, אחריות להיות אנשים טובים יותר, מוסריים יותר, אמתיים יותר, צודקים יותר, ילדים טובים יותר, הורים טובים יותר, חברים טובים יותר בקהילה, אזרחים טובים יותר במדינה. האדם אחראי לחייו, אך לא רק לחייו אלא לתיקון עולם. היכולת של כל פרט לגרום לנזק גדול לכלל, היא אדירה, אך כל פרט יכול להועיל לחברה ולקדם אותה, בכל פעולה ובכל מעשה.

יום הכיפורים הוא היום שבו יהודי עושה את חשבון נפשו. חשבון הנפש הוא הכתיבה והחתימה. אולם אין הכתיבה והחתימה עוסקים רק בבדיקת מעשיו של אדם בשנה היוצאת, אלא גם בהבטחה שלו לעצמו מה יעשה מכאן ואילך. בעבורי – זאת החתימה. **אני חותם על חוזה מוסרי עם עצמי ועם סביבתי ומתחייב להיות טוב יותר בשנה הקרובה.**

ונשאלת השאלה – האם יש צורך ביום אחד בשנה לחשבון הנפש? האם אין אדם צריך לעשות חשבון נפש בכל יום? ודאי שכן. אך הטקסיות, החגיגות, הקדושה, הם מרכיבים חיוניים בתרבות האנושית. מהו חג ומועד? קידוש = ייחוד, של יום אחד בשנה, כדי להאיר בו על ערך שאנו מחויבים לו כל השנה, והתכוונותנו אליו ביום הזה, אמורה להשליך על כל ימי השנה. כך כל חג, ובעיקר היום הקדוש ביותר בלוח השנה העברי, יום הכיפורים.

האם אדם זקוק לנוסח התפילות ולמנהגי יום הכיפורים לשם חשבון נפש? לא בהכרח. אולם מאחר ואיננו רק פרטים, אלא חלק מקולקטיב לאומי ותרבותי, הריטואל הזה, המשותף ליהודים בכל מקום בעולם וליהודים בכל תקופה בהיסטוריה, הופכת את חשבון הנפש לחוויה קולקטיבית. זוהי סינרגיה – שלם הגדול מסכום חלקיו. חשבון הנפש הפרטי שלי מתעצם, מעצם היותי שייך לעם שלם שפרטיו עושים ביום זה את חשבון נפשם, ובאותו היום מתפללים אותן תפילות ומקיימים אותם מנהגים. ואם איני מתחבר לזה? אני מאמין שכל אחד יכול להתחבר למשהו מתוך הריטואל הזה.

אני מתחבר מאוד לצום, מאז ילדותי. ההתנזרות, יום בשנה, מצרכי הגוף וענייני החומר, וההתמקדות ברוח, בחשבון הנפש, בתיקון עצמי ובתיקון עולם, הינה ערך נעלה בעיניי. ובאשר לתפילות – עם חלקן אני מזדהה מאוד. עם אחרות ממש קשה לי, ובאופן כללי, עצם ההתחברות לטקסט השייך לקולקטיב היהודי חשובה לי.

****

החיבור שלי ליהדות ובכלל זה ליום הכיפורים, היא מתוך המציאות שבה אני חי, אך בתוך מכלול האמונות האישיות שלי. עם דבר שאותו אני שולל, מבחינה ערכית ומוסרית, בכל ימי השנה, איני יכול להזדהות ביום כיפור. ההיפך הוא הנכון, דווקא ביום הכיפורים קשה לי יותר לקבל אותו. לכן, בכל שנה חורה לי מאוד, שהתפילה שאנו מקיימים בבית הכנסת האורטלי, מדירה את האישה, ודוחקת אותה מלב ההוויה אל מאחורי הפרגוד. הדבר הזה מנוגד

לערכיי האישיים ולערכינו הקהילתיים, ואיני מבין מדוע עלינו לאמץ זאת ביום הכיפורים ובעליות לתורה של בני המצווה.

אני מייחל ליום שבו נפרד מהנוהג הזה. יש היום קהילות דתיות אורתודוקסיות, המקיימות מניין שוויוני, או לפחות חותרות לתפילה שוויונית יותר ויותר. לדוגמה, בקהילת "שירה חדשה" בירושלים יש הפרדה בין המינים, אך הגברים והנשים יושבים באותו אולם, ללא מחיצה, הנשים בחצי האולם, הגברים בחצי השני. ארון הקודש, במת הקריאה בתורה ודוכן שליח הציבור ניצבים באמצע. נשים עולות לתורה, שהרי אין כל איסור הלכתי על כך, ואף מתפללות כשליחות ציבור בחלק מן התפילות, כאלו שאין אודותיהן איסור הלכתי מפורש.

ואנחנו, שאיננו אורתודוקסים, איננו חיים על פי ההלכה, למה דווקא את הנוהג הזה, הבלתי שוויוני, המשפיל את האישה – למה דווקא אותו אנו מאמצים, יום בשנה? הרי המסר שאנו מעבירים לילדינו, ובעיקר לילדותינו, הוא שזאת היהדות, ואנחנו "קצת יהודים", יום בשנה, ולכן נביא אלינו "יהודים אמתיים", שיורו לנו כיצד לנהוג. למה? האם איננו יכולים להוביל ולנהל תפילה בעצמנו? אם לא – אנו יכולים להביא מניין קונסרבטיבי, למשל, שבו התפילות הן אותן תפילות, אך אין הפרדה בין המינים. ואפשר להביא גם מובילי תפילה אורתודוקסיים שמוכנים לכך. בקיבוץ בית העמק, למשל, מידי שנה מגיע מניין מהקיבוץ הדתי, המוביל את התפילה ללא הפרדה. אני מציע שנאמץ דרך זו. אני אומר זאת, למרות ההערכה הגדולה והאהבה הגדולה שאני רוחש לגבע ולדינה ולחברי קבוצתם, עמם אנו מציינים בשנים האחרונות את יום הכיפורים, ושמח מאוד על הקשר איתם. אולם מאוד איני שבע רצון, מכך שדווקא ביום הכיפורים אני עושה שקר בנפשי, ונותן יד לתופעה המנוגדת לערכיי, לערכינו.

****

אנו פותחים את יום הכיפורים בתפילת "כל נדרי". "כל נדרי" קיבלה מעמד של קדושה שאין כמותה לאף תפילה אחרת. היא נחשבת לפסגה של התעלות, היא מעוררת התרגשות שיא; אנשים המדירים רגליהם מבית הכנסת בכל ימות השנה באים לשמוע דווקא אותה. מעדויות מתקופת השואה, אנו לומדים על משמעות אדירה לתפילה זו בעבור יהודים רבים. אחד הרגעים המרגשים ביותר בעבורי בשנה, הוא פתיחת התכנסות "כל נדרינו", כאשר אני מתפלל בציבור את תפילת "כל נדרי", בניגון אותו אני נושא מבית הכנסת של ילדותי.

וזו ממש מוזר. למה דווקא התפילה הזאת? קודם כל, היא בכלל בארמית. המנגינה שלה יפה מאוד, אך כך גם הניגון של תפילות רבות. ומבחינת התוכן?

תפילת יום הכיפורים עמוסה בטקסטים הרבה יותר מרוממי נפש מהטקסט הזה. הרי מדובר בטקסט משפטי של התרת נדרים, בעידן שבו הנדרים והשבועות כמעט ואינם קיימים. שאלה זו מטרידה אותי שנים רבות, אך דווקא השנה נפל לי האסימון.

בשנים האחרונות נוצרה בתוכנו תופעה של "נדרי ואסרי" ובעיקר "חרמי". אכן, נעשו בתוכנו דברים קשים וחמורים, ובתגובה אנשים טיפסו על עצים גבוהים של "עם האנשים האלה אני לא מדבר", "לאיש הזה אני לא אומר שלום" וכדומה. זאת תגובה טבעית ואף מובנת, אך היא הרסנית לחברה. יום הכיפורים נותן לנו את הסולם לרדת מהעץ הזה, את ההזדמנות לתקן את הקלקול הזה. יום הכיפורים מאפשר לנו "להתפלל עם העבריינים", ואין הכוונה לתת לגיטימציה לעבירות, חלילה, אלא להבין שהיכולת להכיל את האדם שעשה עבירה, אין משמעותה בשום אופן הכלת העבירה עצמה. אנו מתפללים "ייתמו חטאים מן הארץ" ולא "יתמו חוטאים מן הארץ". **המטרה שלנו אינה להקיא את האנשים, אלא לגרום להם לעלות על דרך הישר.**

בחירת השם "כל נדרינו" להתכנסות שלנו ביום הכיפורים, אומרת שיש לנו דרך משלנו ל"כל נדרי", שאנו בוחרים בה מתוך הטקסט הקנוני של תפילות יום הכיפורים והקריאה בתורה ובהפטרה, ומשוחחים עם הטקסטים הללו באמצעות טקסטים בני ימינו העוסקים באותם ערכים. השנה, ראיתי במותג "כל נדרינו" מסר נוסף - ההזדמנות להתיר את כל הנדרים והחרמות שנדרנו השנה, למען תיקון עולם ולמען היכולת לקיים קהילה בריאה.

****

כתב על יום הכיפורים מורנו ורבנו א"ד גורדון: "ואם היום הזה יחדל היות מה שהינו, וישוב להיות יום פשוט ככל הימים, האם לא תהיה זאת אבדה לאומית ואנושית גדולה, ירידה שאין אחריה עליה לעם ישראל ולנו כולנו, בני העם הזה?"

לפתוח שערי שמים

יום הכיפורים תשמ"ד, 1983. ישבתי עם הגדוד שלי, גדוד 50 (גדוד הנח"ל המוצנח של חטיבת הצנחנים) באנצ'ר שבדרום לבנון. בשעת בוקר הגדוד הוקפץ. חייל בגזרה נעדר, חשש שנחטף. יוצאים לסריקות. לאחר תדריך ומסדר כוננות הופיע בפנינו הרב הגדודי והודיע, שמאחר ואנו יוצאים לפעילות מבצעית הכרוכה בהליכה רגלית במזג אוויר חם, הוא מתיר להפסיק את הצום ולשתות. ואכן, רבים מן החיילים שצמו הוציאו מימיות ושתו. אני לא נהגתי כך.

לחבריי שהרימו גבה השבתי, ש-364 יום בשנה הרב הגדודי אינו משמש לי כסמכות, וגם ביום הכיפורים אין הוא סמכות בעבורי. איני צם בהוראתו ולא בשבילו, ולכן אין הוא פונקציה בהחלטותיי בנוגע לצום. אם אגיע למסקנה שעליי לשתות, אעשה זאת גם ללא היתר מן הרב ולהיפך.

כעבור כשעה "האבדה" נמצאה, וחזרנו לשגרה. שמחתי שלא השבתתי את הצום בהוראת הרב.

****

אני נזכר בסיפור הזה כל אימת שאני נשאל את השאלה המעצבנת: "איך זה שמצד אחד אתה צם, ומצד שני בעיצומו של הצום אתה משמיע מוסיקה בערב 'כל נדרינו'?" פשוט, בעיניי אין כאן צד אחד וצד שני. לא זו בלבד שאין כל סתירה – זה אותו צד בדיוק. הצום והמוסיקה – חד הם בעבורי, שני אופנים שבהם אני מטהר את נפשי ביום הכיפורים.

אני מבין שאלה כמו: איך זה שאתה צם, ולמחרת בבוקר את שב לעשוק דלים, לשחד, לגנוב, לחטוא? הרי את השאלה הזו ניסחו נביאי ישראל.

אני גם מבין שאלה כמו: איך זה שאתה צם, ובעיצומו של הצום אתה עובד, אתה ממשיך לנהל את עסקיך, אתה חותם על צ'קים וכו'?

איני מבין את השאלה אודות הסתירה, כביכול, בין הצום והמוסיקה ב"כל נדרינו". אני מבין אותה, אם היא נשאלת מפיו של יהודי הלכתי, המשתדל לחיות על פי שולחן ערוך, ובעיניו שמירת ההלכה היא מקשה אחת. אני מבין שאלה כזו מפיו, בדיוק כמו השאלה איך זה שאני צם ביום הכיפורים ואיני מניח תפילין מידי יום ואיני מקפיד על שמירת שבת. איני מבין את השאלה הזאת, מפני "קרקפתא דלא מניח תפילין", מי שאינו משתדל לחיות על פי ההלכה. כפי שהוא בוחר מה לקיים ומה לא, כך גם אני. איני מבין את הגישה של "להיות אורתודוכס יום בשנה", ביום הכיפורים.

****

יום הכיפורים הוא היום המשמעותי ביותר בעבורי, בלוח השנה. זהו יום שבו אני מתנזר מן החולין ומתקדש להתבוננות פנימה, להיטהרות הנפש, לחשבון נפש אישי, משפחתי, קיבוצי ולאומי. זהו יום שאני מקדיש לעניינים שברוח, לקריאה, לכתיבה – אך רק בנושאים הקשורים לאותה קדושה והם חלק ממנה. אני צם והולך לביהכ"נ.

שיאה של קדושת היום, בעבורי, הוא התכנסות "כל נדרינו". זוהי התכנסות של תפילה, קריאה, שירה והאזנה. לפעמים אני עורך אחריה לימוד. השנה פנו אליי בבקשה להכניס לתוכה גם שיח חופשי, ואחפש את הדרך הנכונה לעשות כן בשנים הבאות.

אם "כל נדרינו" הוא קודש - השירה וההאזנה למוסיקה הם קודש הקודשים.

בשנה הראשונה התלבטתי בנושא. לא הייתה זו התלבטות עקרונית, על עצם השמעת מוסיקה ביום הכיפורים, אלא התלבטות חברתית – אני יודע שבעצם השמעת המוסיקה אנו מפסידים חברים שרוצים להשתתף ואינם עושים זאת בשל המוסיקה. ותמיד, כאשר חבר אומר לי שהיה רוצה להשתתף והוא נמנע מכך בשל המוסיקה, אני מצר על כך מאוד.

אולם ההתלבטות חלפה כבר בשנה הראשונה. פשוט, המוסיקה הייתה לב העניין, הייתה החלק המשמעותי, המרגש והקדוש ביותר. מה פותח שערי שמים יותר מתפילת "ונתנה תוקף" בקולו של חנוך אלבלק, "אנא אלי" בקול הפעמונים של שולי נתן או "אבינו מלכנו" בקולה השמימי של ברברה סטרייסנד? אין לי ספק, שהלוויים בבית המקדש ליוו את שירתם, גם ביום הכיפורים, בעיקר ביום הכיפורים, בנבל ובכינור, בחצוצרות וקול שופר.

צר לי על מי שמוותרים על הערב בשל המוסיקה, אך הרי אין זו האלטרנטיבה היחידה של יום הכיפורים באורטל.

****

התכנסות "כל נדרינו" אינה אלטרנטיבה לתפילה בבית הכנסת, כיוון שאין סתירה בינה לבין התפילה. בית הכנסת ו"כל נדרינו" משלימים זה את זה. יש חברים, אני בתוכם, הבוחרים להשתתף בשניהם. יש הבוחרים באחד מהם. ויש גם שאינם בוחרים לא בזה ולא בזה.

לא בכדי, אנו מקפידים לא לקיים את הפעילויות במקביל (השנה הכלל הזה הופר, כאשר אורחינו משיבת ההסדר בק"ש יזמו שיחה בדיוק בשעת "כל נדרינו", אולם אני מבין שזה היה בתום לב ולהבא נסכם מראש את כללי המשחק, כבעבר. בשנים הקודמות הנחיתי לימוד משותף עם האורחים אחרי "כל נדרינו").

רק בדבר אחד "כל נדרינו" הוא אלטרנטיבה לבית הכנסת – בנושא ההפרדה בין המינים. עצם התפילה באורטל ביום הכיפורים (ולא רק ביום

הכיפורים) חשובה מאוד בעיניי, חשובה לנו ולחינוך ילדינו. איני חושב שלהיות "בנמשק" כרוך בהכרח בלהיות בור, לא לדעת איך נראה סידור התפילה ומה אומרים כשעולים לתורה. להיפך. אני אוהב את הרוטציה בין תפילה אשכנזית ותפילה מזרחית, המתקיימת בשנים האחרונות באורטל. אבל עם הפרדה בין המינים קשה לי, קשה לי מאוד. **עצם הישיבה בנפרד פחות מפריעה לי – מפריעה לי בעיקר הדרת הנשים. העובדה שרק הגברים הם חלק מן ההתרחשות ואילו הנשים מודרות אל מאחורי הפרגוד.** הדבר מפריע לי עוד יותר בעליה לתורה של בני המצווה – למה אני, שבקושי מכיר את הנער, שותף מלא ואילו האמא, הסבתות והאחיות שלו מגניבות הצצה מעבר לפרגוד ותפקידן העיקרי הוא לרגום את החתן בסוכריות? **זה לא מתאים לאורח החיים שלנו, המבוסס על ערכים של שוויון ערך האדם ושוויון המינים.**

החברה הדתית האורתודוקסית בישראל עוברת בשנים האחרונות מהפיכה פמיניסטית חשובה מאוד – בבתי מדרש של נשים, בנשים הלוקחות חלק משמעותי הולך וגדל בעולם התורה. וגם בבית הכנסת חלים שינויים. יותר ויותר נערות דתיות עולות לתורה בבית המצווה. וישנם בתי כנסת אורתודוקסים המתמודדים ביצירתיות עם סוגיית מקומה של האישה בבית הכנסת. בקהילת "שירה חדשה" בירושלים, למשל, הנשים והגברים יושבים בנפרד, אולם באופן שוויוני. חלל התפילה מתחלק לשני חלקים שווים, ללא פרגוד ביניהם – צד של הגברים וצד של הנשים. ארון הקודש ותיבת שליח הציבור נמצאים באמצע. בתפילות, שבהן אין בכך סתירה בעליל להלכה (כמו "קבלת שבת") נשים גם עוברות לפני התיבה (כן, חזנית אורתודוקסית). אין המדובר ב"דתיים לייט", אין המדובר ב"חפיף". ההיפך הוא הנכון – מבחינת חברי הקהילה ובוודאי חברות הקהילה, זו התחזקות דתית מובהקת. **אז למה דווקא אצלנו, כאשר אנו נדרשים לתפילה אנו מפקיעים את בית הכנסת מאורחותינו ומאמצים את המנהגים האורתודוקסים השמרניים ביותר? חשוב מאוד להמשיך ולהתפלל, אבל הגיעה השעה שנעשה זאת אחרת.**

****

השנה קיימנו את "כל נדרינו" זאת השנה השביעית. לראשונה, השתתף באירוע מלווה מוסיקאלי – גל ש'. שנים אני מחכה לזה, וסוף סוף הדבר יצא לפועל. שינוי מרענן נוסף – לראשונה השתתפו בני נוער, ולא רק נכחו אלא השתתפו באופן אקטיבי כקריינים.

תודה לכל הקריינים. תודה רבה לגל. תודה לשי, האדם היחיד שידע איך להגיע לכל שיר, הכי פחות מוכר והכי קשה להשגה, ולהוריד אותו. השנה, בשבוע הראשון להיותו אבא, ניסיתי לשחרר אותו מן המשימה, אולם כל ניסיונותיי למצוא מי שיכנס לנעליו, כולל חברים מומחים מחוץ לאורטל, עלו בתוהו, ובערב יו"כ עצמו חזרתי למקור. תודה, ושוב – מזל טוב! (חבל רק שגם שי מדיר רגליו מן הערב... בגלל המוסיקה).

****

לאחר תפילת "כל נדרי" בערב "כל נדרינו", העלתה **שלומית** סוגיה מעניינת וחשובה – האם אנו מקבלים את המוסר של "כל נדרי", על פיו בתפילה אחת, אנו משתחררים מכל ההתחייבויות שהתחייבנו במשך השנה, מן האחריות על המילה היוצאת מפינו ומתחת ידינו?

אכן, סוגיה קשה, ראויה למחשבה ולדיון, ויש לה פנים לכאן ולכאן. **אולם השנה, כשבעידנא דריתחא חברים באורטל טיפסו על עצים של "אני לא מדבר איתו" וכד' ונתקעו על הצמרות הללו – נדמה לי שאני מבין טוב מתמיד את הגדולה שבסולם שיום הכיפורים מספק, כדי לרדת מכל העצים האלה, המיותרים כל כך, המזיקים כל כך. ואני מייחל לכך שהסולם הזה לא יישאר מיותרם.**

לכרוע על חוף הסליחה

מחזור **"כל נדרינו"** – אותו אנו קוראים ושרים בהתכנסות האורטלית בערב יום הכיפורים, הוא דיאלוג בין הטקסט הקלאסי של תפילות יום הכיפורים וההפטרות של יום הכיפורים, לבין היצירה היהודית הישראלית העכשווית. אני משתדל להצמיד טקסט מודרני לטקסט הקלאסי המהדהד בו ועמו הוא משוחח.

כך, למשל, סמוך ל**"כל נדרי"** אנו שרים את שירם המקסים של **איתמר פרת ונעמי שמר "אסיף"** ובו השורות **"ואין יותר גבעול / חולם על שיבולתו / ואין יותר נדרי ואסרי / רק הבטחת הרוח כי / הגשם בעיתו / עוד יחונן את עפרה / בתום תשרי"**.

לקריאת **שמע** אנו מצמידים את שירו של **אליעז כהן "שמע אדוני"**. בשיר זה מעמיד המשורר, חבר הקיבוץ הדתי כפר עציון, מראה מול האלוהים, ומתריס כלפיו על הסבל שסובל עם ישראל. את השיר כתב אליעז בתחילת האינתיפאדה השניה. בעיניי זהו שיר אמוני ביותר, תפילה של ממש, שרק אדם המאמין בכל נימי לבו ונפשו יכול לכתוב. ... אבל המשורר פוטר מעבודתו כעובד סוציאלי בפנימיה חרדית בעקבות פרסום השיר, שהוקע בידיהם ככפירה וכהתרסה אסורה כלפי שמיא.

סמוך ל**"פתח לנו שער"** מתוך תפילת נעילה קראנו את **"פתח לי שער"** של **יאיר הורביץ**. וסמוך ל**"אבינו מלכנו"** מתוך התפילה (האזנו לחזנות בקולה המרטיט של **ברברה סטרייסננד**) - את **"אבינו מלכנו"** של **יהודה עמיחי** וכן הלאה.

כמידי שנה, גם השנה שרנו את **"סליחות"**, שירה של **לאה גולדברג**. **עמוס מוסנזון**, אביו של **אורי**, איתגר אותנו באמירה ששיר זה שונה מכל הטקסטים במחזור ואינו שייך לו. זהו שיר **תשוקה אירוטי מאוד**, כמעט **פורנוגרפי**, של אישה **מזדקנת לגבר צעיר**, שבו היא מתארת כיצד הוא מלמד אותה **"שם לכל ריס וציפורן / ולכל שערה בבשר החשוף... ניחוח לילו של הגוף"**.

ואף על פי כן, השבתי, השיר נקרא **"סליחות"** והמשוררת מדברת בו **"על חוף הסליחה"**.

****

לא בכדי הכתירה **לאה גולדברג** את השיר בשם **"סליחות"**. היא ידעה, כמובן, מה האסוציאציה של הכותרת הזאת. היא בחרה בכותרת זו, כדי להאיר בעיני הקורא את לוז השיר, את המסר העיקרי שלו, וכך להדריך אותו איך לפסוע בשביליו.

את השיר לא כתבה אישה מזדקנת. השיר פורסם בספרה השני של לאה גולדברג "שיבולת ירוקת העין". הספר יצא לאור ב-1939, כאשר גולדברג היתה בת 28, כך שהשיר נכתב בשנות העשרים לחייה.

בַּאתְּ אֵלַי אֶת עֵינַי לְפָקוּחַ,
וְגוֹפֶךְ לִי מִבֶּט וְחִלּוֹן וְרֵאִי,
בַּאתְּ כְּלִילָה הַבֵּא אֶל הָאֵחַ
לְהִרְאוֹת לוֹ בַּחֲשֶׁךְ אֶת כָּל הַדְּבָרִים.

וְלַמְדַּתִּי: שֵׁם לְכָל רִיס וְצַפְרֹן
וְלְכָל שַׁעֲרָה בַּבֶּשֶׂר הַחֲשׂוּף,
וְרִיחַ יְלָדוֹת – רִיחַ דְּבֶקֶךְ וְאַרְוֹן
הוּא נִיחּוּחַ לִילוֹ שֶׁל הַגּוֹף.

אִם הָיוּ עֲנוּיִים – הֵם הַפְּלִיגוֹ אֵלַיךְ,
מִפְּרָשֵׁי הַלָּבָן אֶל הָאֶפֶל שֶׁלְּךָ.
תִּנְנִי לְלֶכֶת, תִּנְנִי לְלֶכֶת
לְכָרוּעַ עַל חוֹף הַסְּלִיחָה.

שיר ששמו "סליחות" הוא שיר שנושאו המרכזי הוא הסליחה. "וגופך לי מבט וחלון וראי". החלון פותח לנו פתח החוצה. הראי משקף לנו את עצמנו. המבט אל עצמנו הוא יסוד חשבון הנפש של יום הכיפורים. יתכן שדרכו עיניה נפקחות ("באת אלי את עיני לפקוח") להכיר את עצמה.

מהו חוף הסליחה? האסוציאציה שלי היא למנהג ה"תשליך" המקובל בא' ראש השנה, לקראת השקיעה – התכנסות על חוף הים או סמוך למקווה מים, השלכה סמלית לים של חטאינו בשנה היוצאת, וקריאת תפילה מיוחדת. המנהג מבוסס על הפסוק "...וְתִשְׁלִיךְ בַּמַּצְלוֹת יָם כָּל-חַטָּאוֹתֶיךָ" (מיכה ז', י"ט).

מהי הסליחה עליה מדברת המשוררת? האם היא מצפה לסליחה מאהובה שבגד? האם היא מצפה ליכולת שלה לסלוח לו, כיוון שהיא מתייסרת בקנאה? האם היא מחפשת את היכולת לסלוח לעצמה?

לי נראה שהיא מבקשת את היכולת לסלוח. הנחתי מבוססת על שורה בהמשך השיר: "ואדע כל נדרי הבגידה שנדרת / ואגרתי לך את שלות הימים. / והרכנתי ראשי הנכנע כשחזרת / חזרת קרוב ותמים". שמא יש בה תקווה שהוא יחזור, והיא מבקשת שיהיה לה הכוח לסלוח אם אכן יחזור?

עודד לרר הלחין ויהודית רביץ שרה (לראשונה בפסטיבל הזמר והפזמון, מוצאי יום העצמאות תשל"ז 1977) רק את חלקו הראשון של השיר. אבל לשיר חלק נוסף, אף הוא בן שלושה בתים:

הַחֲדָשׁ נָחַשׁ עַל טְרַפֵּי הַבְּבִנְגָה,
תִּלַּשׁ אֶת זְמִי וְזָרְקֶם אֶל הַתְּהוֹם:
זָהַר וְעֵנֶשׁ, צֶעַר וְעֵנֶג,
דָּרַךְ – פְּתָרוֹן הַחֵלוֹם.

אז גנחתי, קשרתי שרוכי נעליך,
לויתיך דמומה עד ספי הנמוך.
ובדרך אליה, בכל משעולך
לבלב יגוני כחיוך.

ואדע כל נדרי הבגידה שנדרתי,
ואגרתי לך את שלות הימים.
והרפנתי ראשי הנכנע פשחזרתי,
חזרתי קרוב ותמים.

בחלק זה החיבור ליום הכיפורים מועצם, בעיקר בשורה: "ואדע כל נדרי הבגידה שנדרתי". השיר, שמלא כולו בניגודים: חלון וראי, צער ועונג, להראות בחושך, לבלב יגוני בחיור, מדבר על הזוהר והעונש. החודש ש"תלש את ימיי וזרק אל התהום" מרמז אף הוא על מנהג התשליך. "אם היו עינויים" – יום הכיפורים הוא יום תענית, "ועיניתם את נפשותיכם"; ואולי בימים הנוראים שלה, תרתי משמע, העינויים הפליגו אליו, אל האיש שבאהבתו אליו היא מתייסרת.

****

פרשנות אחרת, אותה שמעתי לאחרונה, לוקחת אותנו למחוזות אחרים לגמרי. על פי פרשנות זו, השיר "סליחות" מוליך אותנו לביוגרפיה של המשוררת והוא מכוון אל אביה. פרשת יחסים טראגית ביניהם היא שילדה את השיר. לאה גולדברג חשה שבגדה באביה עם אמה, כאשר מסרו אותו לבית חולים לחולי רוח. היא מתייסרת על הבגידה ומחפשת את הכוח לבקש מאביה סליחה ומחילה.

מה שמקשה על קבלת הפרשנות הזאת, הוא הרמיזה האירוטית שבשיר. מצד שני, בקריאת השיר כבקשת מחילה מאביה, ניתן לקרוא אחרת גם את השורות שבקריאה ראשונית נראות בעליל כארוטיות (ויתכן שהמשוררת עצמה כיסתה את סיפורה במכוון ברובד כזה). בקריאה האלטרנטיבית נזכרת הילדה באביה שהיה ניגש אליה בחושך כאשר התעוררה משנתה. אביה שממנו למדה לדבר, ולכנות בשם "כל ריס וציפורן". אולי הזיכרונות והגעגועים המציפים אותה הם ניחוחות גופו של אביה, וזהו "ריח ילדות" עליה היא מדברת. וכך נקל יותר להבין את ההקשר של "ריח דבק ואורן", שיתכן שגם הם ניחוחות ילדותה, ניחוחות זיכרונותיה המשותפים עם אביה.

****

אני שמח מאוד על שעמוס פתח את הדיון הזה. חברים העירו לי, השנה ובשנים קודמות, שחסר ב"כל נדרינו" קצת שיח חופשי. שההתכנסות טקסית מידי – תפילה, קריאה, שירה, האזנה, ואין בה ביטוי אישי של החברים. מצד שני, פתיחת שיחה על כל טקסט תהפוך את הערב, הארוך כשלעצמו, לאין סופי. לקראת השנים הבאות אנסה למצוא את שביל הזהב ואשמח לעצות של חברים.

* מי שלא השתתפו בערב ומעוניינים במחזור "כל נדרינו" מוזמנים לפנות אליי
ואשלח להם בדוא"ל.

* תודתי נתונה לחברי, המשורר הקצרינאי דודי בן עמי, שניקד בעבורי את
השיר.

על כף המאזניים

בגיליון ראש השנה של "הדף הירוק", התפרסם מאמר יפה ומרגש, מן הספר "מסכת חיים, עשרים שנה למדרשה באורנים", מאת תום נבון, בחור צעיר, הרכז הפדגוגי של המכינה הקד"צ ע"ש רבין, שחי בקיבוץ עירוני של "המחנות העולים" במגדל העמק. המאמר, "איזהו צעיר?" מסתיים בפסקה הבאה: "איזהו צעיר? ... זה שיוצא בכל רגע ממצרים שלו, מעולם השעבוד, הניכור ומלחמת הכל בכל; זה ששורש את 'הראייה היהודית הקדומה, שהעולם כולו נתון תדיר על כף המאזניים, וכל אחד ואחד מאתנו, וכל מעשה של כל אחד מאתנו, יש בו כדי להכריע את הכף, וכל שעה היא שעת ההכרעה' (ברל); זה אשר מקיים את ציוויו של יצחק שדה: 'בבוא השעה, השלך עצמך על כף המאזניים, בכוח ובאומץ!'".

אני אופטימי אודות עתיד הרעיון הקיבוצי. אני אופטימי רק כיוון שאני אופטימיסט חשוך מרפא. גם לא רק כיוון שאני מאמין שהחתירה לצדק, לשוויון ולסולידריות חברתית היא נצחית, וגם אם היא לובשת צורה ופושטת צורה, היא ממש לא אמרה את המילה האחרונה שלה. אני אופטימיסט בעיקר כיוון שאני מזהה שיש היום גוף נושא המוליך את הרעיון הלאה – כמה אלפי צעירים, חברי תנועות ההמשך של תנועות הנוער, חברי הקיבוצים העירוניים המחנכים והקבוצות השיתופיות, בוגרי המכינות הקדם צבאיות המתאגדים לקהילות המשך ועוד ביטויים של צעירים חדורי תחושת שליחות חלוצית, המגשימים בדרכם את האידיאל הציוני והסוציאליסטי. אנשים כמו תום, כותב המאמר הזה. התום שלהם, הוא תום של שלמות – חתירה להגשמה שלמה של האידיאל, לא תום של נאיביות.

לא בכדי, אותם אנשים מתחברים לאנשי העליה השניה והשלישית ולכתביהם. העולם השתנה ללא היכר במאה השנים שחלפו, אך אין הצעירים הללו מנסים לשחזר את העבר, אלא לשאוב מאנשי העליה השניה את הרוח החלוצית, עמה יגשימו את רעיונותיהם בהתאם לשינויי הזמן והסביבה.

גם חלוצי העליה השניה התכתבו עם מי שקדמו להם – עם התרבות היהודית על כל רבדיה. כתביהם של אנשי העליה השניה רוויים במקורות ישראל. את הרעיון של ברל כצנלסון, אותו ציטט תום נבון, הוא ינק מהתלמוד הבבלי, מסכת קידושין: "תנו רבנן: לעולם יראה אדם עצמו, כאילו חציו חייב וחצו זכאי. עשה מצווה אחת אשריו שהכריע עצמו לכף זכות. עבר עבירה אחת – אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה. ... ר' אלעזר בר' שמעון אומר: לפי שהעולם נידון אחר רובו, והיחיד נדון אחר רובו, עשה מצווה אחת – אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות. עבר עבירה אחת – אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה". מאמר חז"ל הזה תובע מן האדם מתח תמידי, של מי שחש בכל עת, כאילו עתיד העולם כולו מונח על כתפיו, וגורלו יחרץ במעשה שיעשה עתה. זו הדרישה הגבוהה ביותר שניתן להציב בשם ערך האחריות האישית.

אני פגשתי את מאמר חז"ל הזה לפני כ-25 שנה, ואימצתי אותו כמוטו של חיי, ככוכב הצפון המנחה אותי בכל דרכי.

****

המהות העליונה של יום הכיפורים, היא כף המאזניים בו נשפט אדם. יש המאמינים בבית דין של מעלה. אולם כיוון שהיהדות דורשת אחריות אישית, המהות האמתית היא בית דין של הלב, משפט מצפונו של האדם.

משפט שבו אדם בוחן את עצמו ואת מעשיו, מה הדברים הטובים והרעים שעשה במשך השנה, האם הוא תרם לחברה הסובבת אותו – הקהילה, העם, האנושות, או שמא הזיק חלילה.

הבחירה החופשית וחשבון הנפש הם מהותה הבסיסית של היהדות.

הטקסט התלמודי שהבאתי, מדגיש את האחריות האישית, אך אין זו רק אחריות של אדם לעצמו ולמשפחתו, אלא אחריות לכלל. זה הרעיון האמתי של הקיבוץ.

יש שתי דרכים לתאר קיבוץ. בעצם – לא לתאר קיבוץ אלא לחיות בקיבוץ. יש דרך של – "מה רע לי? אני מסודר. אני קיבוצניק. לא צריך להתאמץ יותר מידי. אעשה את המינימום ויהיה בסדר. אחרים כבר ידאגו לעניינים". גם לגישה הזאת יש ביטוי תלמודי: "קדרא דבי שותפי, לא חממי ולא קררי" כלומר: קדרה משותפת, לא תחומם ולא תקורר. למה? כי כאשר קיימים מספר אחראים, המשימה לא תבוצע. במילים אחרות - **השיתופיות מעודדת ראש קטן, השתמטות מאחריות ועצלנות.** ויש דרך של "עשה מצווה אחת – אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות. עבר עבירה אחת – אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה". כלומר **שיתופיות המעודדת ראש ענק, אחריות יתרה וחריצות רבה.**

איזה משני התיאורים מיטיב לצייר את דרך החיים של חבר קיבוץ? שניהם. בידי כל אחד ואחד מאתנו הבחירה, איזה חבר קיבוץ להיות. עתידו של הקיבוץ הוא בראש ובראשונה פועל יוצא של הבחירה של חבריו בין שתי האפשרויות הללו.

להסיר את המחיצה

יום הכיפורים הקרוב יהיה ה-19 שבו פועל באורטל בית כנסת, ומתקיימות תפילות החג. הפעם הראשונה הייתה ביום הכיפורים תשנה (1994). באותה השנה לא השתתפתי בתפילה, כיוון שיום הכיפורים היה בעיצומה של שביתת הרעב בגמלא, נגד הנסיגה מהגולן, שבה נטלתי חלק. יום הכיפורים בגמלא היה בעבורי חוויה מרוממת נפש. בצאת הצום, הגיעו לבקרנו החברים מאורטל, והתרוממות הרוח שלי פגשה את התרוממות הרוח שלהם, בעקבות התפילה הראשונה באורטל.

בשנה שלאחר מכן השתתפתי לראשונה בתפילה וכך אני נוהג מידי שנה. אולם אני עושה זאת בנפש חצויה. מצד אחד, שביעות רצון מעצם קיום התפילה. בעיניי, יישוב יהודי שאין בו בית כנסת, ולו יום בשנה – חסר בו משהו. העובדה שיש באורטל בית כנסת ביום הכיפורים, בעליות לתורה של ילדי בר המצווה, באזכרות ובאירועים נוספים, היא בעיניי נדבך חשוב בחיינו הקהילתיים. אולם באותו יום הכיפורים ובכל ימי הכיפורים שאחריו, קשה לי לקבל את העובדה שמתחם בית הכנסת הוא מעין אקס טריטוריה בתוך אורטל, מקום שאינו מנוהל בידי חברי אורטל, ומה שחשוב יותר – אינו פועל על פי ערכי אורטל.

איני חושב שתפילת יום הכיפורים צריכה להיראות כמו החולין של חיינו. משמעותה של קדושה היא הייחוד, הנבדלות מחיי היום יום. אולם אני מצפה שהערכים שעליהם אנו מבססים את חיינו, שהם במהות אמונתנו, יבואו לידי ביטוי בקדושה הזאת. אני מצפה לכך, שיום הכיפורים יעצים ויאדיר את היפה שבערכינו, שבחיינו. בעבורי, אין כל קדושה בריטואל המנוגד לערכים בהם אנו מאמינים. נהפוך הוא.

וכוונתי, בראש ובראשונה, להדרת הנשים.

****

בקיבוצים ומושבים רבים, עולה לדיון ציבורי בתקופה האחרונה סוגיית הקמת בית כנסת. יש מקומות שהנושא עולה מִפְיוֹן ההרחבה הקהילתית, שחיים בה שומרי מסורת המבקשים הקמת בית כנסת ביישוב. יש יישובים שהנושא עולה מכיוון של חברים שחזרו בתשובה. לעתים זהו רצון של חברים בקהילה, שלאחר שנים רבות חשים שמהו חסר בחייהם מבחינה רוחנית, ומבקשים הקמת בית כנסת.

הסוגיה הזאת אינה קלה. לפחות בחלק מן היישובים, היא כרוכה במחלוקות, יוצרת קונפליקטים. בעיניי, זהו קונפליקט מבורך. קונפליקט הנוגע לזהותה היהודית, התרבותית, הרוחנית של קהילה, הוא דבר חיובי בעצם קיומו. הוא

לבטח דבר חיובי יותר מקונפליקט על עניינים חומריים. אולם הקונפליקט הזה אינו קל.

מספר יישובים המתבלטים בנושא זה, פנוי אליו – באופן אישי או כמנהל "יובלים", לליווי התהליך או להתלבטות משותפת.

לכל קהילה כזאת אני מציג שאלה, שהיא בעיניי המפתח להתמודדות עם הסוגיה. מהו סיפור בית הכנסת ביישובכם? **האם מדובר ב"חיה ותן לחיות" – יש כמה אנשים שרוצים בית כנסת, אז מה אכפת לנו שיהיו מרוצים, העיקר שלא יפריעו לנו, ובואו נראה איך עושים את זה הכי נכון? או שמדובר בהזדמנות של היישוב, להקמת מרכז קהילתי לחיי הרוח והתרבות היהודיים, למימוש זהותו היהודית.**

אני מציע ליישוב את האופציה השניה – לראות בבית הכנסת הזדמנות קהילתית; שיהיה **הבית היהודי של הקהילה כולה. אולם הוא לא יוכל להיות כזה, אם יהיה מנוגד לערכי הקהילה.**

****

שוויון המינים הוא ערך מרכזי בחיינו. כאשר בית הכנסת, שאמור להיות מוקד של התעלות בחיינו, פועל בניגוד לערך הזה – הוא בהכרח מנוכר לנו, אין הוא באמת חלק מאתנו ואנו לא באמת חלק ממנו. הוא זר לחיינו. ואם זה המוסד המייצג בעבורנו את יהדותנו, הוא מנכיח בתוכנו את הניכור שלנו כלפי יהדותנו. יש בכך איזו אמירה – שאמנם אנו יהודים, אולם במהות אנחנו לא ממש יהודים, ולכן יום בשנה ופעם בחיים (בבר מצווה) נביא אלינו "יהודים אמתיים" ונחוש קצת שאנחנו יהודים והילדים שלנו יכירו קצת את היהדות.

אבל אם אנו חשים יהודים שלמים, אם אנו בטוחים ביהדותנו, מן הראוי שנקיים את הריטואל היהודי ברוחנו, ולא במנותק מערכינו.

אנו חיים בחברה מעורבת, אבל הבעיה בבית הכנסת האורתודוכסי אינה ההפרדה בין המינים, אלא הדרת האישה. אולם התפילה, שבו מתנהלת התפילה, חסום בפני האישה. החזן הוא תמיד גבר, רק גברים קוראים בתורה, רק גברים עולים לתורה, רק לגברים יש תפקיד כלשהו, רק גברים יושבים במקום בו מתקיימת ההתרחשות. רק הגברים נספרים. אם יש באולם עשרות נשים ותשעה גברים, יש צורך בילד בן 13 ויום כדי שניתן יהיה לקיים את התפילה. ובתפילה - הנשים מודרות אל מאחורי פרגוד. לבי לבי לאמא, לאחיות ולסבתות של ילדי בר המצווה, שאינן נוטלות חלק אמתי ביום הגדול של המשפחה. **ובעיקר, איני מסוגל להבין למה בביתנו אנו משלימים עם הדבר הזה.**

היהדות הדתית האורתודוכסית מתמודדת בתוכה עם הסוגיה, בשנים האחרונות. יש בתוכה מהפכה פמיניסטית וחיפושי דרך, גם בנושא בית הכנסת

והתפילה. מאות דתיים אורתודוקסיים מתפללים מידי שבת בבית הכנסת "שירה חדשה" בירושלים, המחפש את מקסימום השוויון בתוך גדרי ההלכה. הישיבה בבית הכנסת הזו היא בנפרד, אולם אין מחיצה, ואין עזרת נשים. האולם מחולק לשניים ובאמצע שביל. מצדו האחד יושבים הגברים ומצדו האחר – הנשים. אין מחיצה בין החלקים. ארון הקודש, דוכן שליח הציבור ובמת הקריאה בתורה נמצאים באמצע, בין שני החלקים. בתפילות שאין הדבר אסור בפירוש על פי ההלכה, נשים משמשות כחזניות. וכך, בחברה אורתודוקסית, של אנשים המחויבים להלכה.

בקרב החברה הדתית האורתודוקסית מחפשים את הדרך לחזק את מעמד האישה – באפשרות של נשים לעלות לתורה, לקרוא את מגילת אסתר, לומר קדיש יתום. אני מאמין בשוויון המינים, ואין המדובר עדיין בשוויון, אולם אני מלא הערכה לעצם המגמה, לעצם שינוי הכיוון.

אז למה דווקא אצלנו, בחברה שאינה מחויבת להלכה, אנו בוחרים דווקא בדרך של האורתודוקסיה הקיצונית; דרך ההדרה, הפרדה, המחיצה, הפרגוד?

חלק מן הדיונים בציבור הדתי הם על גובה המחיצה. ודווקא אצלנו, המחיצה יורדת מן התקרה ומגיעה לרצפה, הפרדה מוחלטת, הגרסה הקיצונית ביותר.

****

תחושתי החצויה, בתפילת יום הכיפורים הראשונה שחוויתי באורטל, הביאה אותי ליזום בשנה שאחריה תפילה שוויונית. הייתי אז רכז התרבות. קבעתי עם רב קונסרבטיבי את הובלת התפילה. אולם כשפרסמנו זאת, פנו אליו חברים, אלה שיזמו את התפילה וארגנו אותה, ומי שהתמידו לחבוש את בית הכנסת לאורך היום, בבקשה שנכבד את רצונם לנהוג יום בשנה על פי הגירסא דינקותא שלהם.

כיבדנו זאת. מכאן צמחה יוזמתי, שהבשילה למעשה כעבור שנים אחדות – ערב "כל נדרינו" בליל יום הכיפורים, המשלב בתוכו קטעי תפילה, שירה וקריאה הנוגעים לתכני יום הכיפורים, וכמובן שהוא מתנהל באורח שוויוני.

וכך, לכאורה, נפתרה הבעיה – יש לחברים שתי אלטרנטיבות. יש מי שהולך לתפילה בבית הכנסת, יש מי שהולך ל"כל נדרינו", יש מי שמשתתף בשניהם (כמוני) ויש מי שאינו משתתף לא זה ולא בזה.

אולם איני רואה ב"כל נדרינו" אלטרנטיבה לתפילה, אלא השלמה לתפילה. וכחבר אורטל, צורם לי, מצער אותי ומעליב אותי, שתפילת יום הכיפורים ומרבית תפילות העליה לתורה של בני המצווה, מתנהלים באופן בלתי שוויוני, זר כל כך לחיינו. הגיע זמן שינוי.

****

ומדוע זה אני מעלה ענייני סתיו יהודי, בחומו של תמוז?

כיוון שאני רוצה להציע שינוי, ואי אפשר לשנות ברגע האחרון. היום, חודשיים וחצי לפני יום הכיפורים, אני רוצה להעלות את צביון התפילה לדין ציבורי.

אני מציע לערוך שיחה פתוחה בנדון, בהשתתפות החברים שהנושא חשוב להם, לדין חברי על דמות התפילה ביום הכיפורים. בשיחה זו, ננסה להגיע להבנות ולהסכמות. אם נתקשה להסכים, אולי נזדקק לדין פורמלי במזכירות או באסיפה, אולם בעניינים שבמצפון רצוי להימנע מהכרעות של רוב ומיעוט ורצוי להגיע להסכמה.

הצעתי היא, שאחרי 18 שנים של תפילה אורתודוקסית, מדירת נשים, נקיים השנה, לשנת ניסיון, תפילה שוויונית.

ואחרי ההתנסות ביום הכיפורים הזה, נבחן את דרכנו לקראת השנים הבאות.

בנות צלפחד כמשל

מאמרי "להסיר את המחיצה" עורר תגובות רבות וסותרות, רובן של תמיכה, מיעוטן של התנגדות, כולן מכובדות בעיניי.

אחד המתנגדים פנה אליי בסערת נפש ובעמדה תקיפה השוללת מכל וכל את הרעיון שאני מציע – קיום תפילה שוויונית ביום הכיפורים באורטל. אני מכבד את העמדה ועוד יותר מכך את סערת הנפש. כפי שכתבתי, **קונפליקטים על נושאים שברוח ובתרבות, על דמותה וצביונה של אורטל כקהילה יהודית, טובים בעיניי אלף מונים מקונפליקטים על נושאים שבחומר ובכסף.**

אולם, לצערי, בר שיחי לא מצא ולו טיעון ענייני אחד מדוע עלינו להשלים עם הדרת הנשים מן התפילה, זולת האמירה ש"ככה זה". "זאת היהדות", "זאת המסורת", "מה, אתה מנסה להביא לנו את הרפורמים?" מה לעשות, "ככה זה" זה לא תשובה.

ברוב העולם היהודי, התפילה היא שוויונית, אמרתי לבן שיחי. והוא הגיב: "אבל לא בישראל". והוא צודק, הזרמים הליברליים לא תפסו גובה בישראל. מה שכן תפס גובה, הוא חילוניות, לעתים חילונית קיצונית, לעתים חילונית עקרה, לעתים חילונית עם בערות. מה שתפס בישראל הוא התרחקות מן היהדות. בישראל נוצרה דיכטומיה בין "דתי" ל"חילוני", שבה מי שאינו דתי הוא חילוני ולהיפך, ומי שהנו חילוני, והוא רוצה קצת יהדות, הוא הולך לבית הכנסת הזמין, שהוא בית כנסת אורתודוקסי, פעם בשנה ביום כיפור, אולי קצת בחגים. אולי סתם כדי להראות לילדים. **אולם בית הכנסת זר לו ולילדיו, הוא זר לעולמו ולאורח חייו.**

איני דתי ואיני חילוני, איני רפורמי ולא אורתודוקסי. אני יהודי, והיהדות היא המהות המרכזית של חיי. לא יום בשנה אלא 365 יום בשנה. דרכה, דרך שורשיי בתוכה, דרך מקורות ישראל, אני מגדיר לעצמי ולסביבתי את השקפת עולמי בכל הנושאים – בציונות, בזכותנו על א"י, במאבק לצדק חברתי, בהשקפת עולמי הפוליטית והחברתית, בקיבוץ, בקהילה, במשפחה, בחיי היום יום. לכן בחרתי לעסוק במה שאני עוסק, לכן בחרתי ללמוד את מה שלמדתי. ומתוך כך חשוב לי כל כך להוציא את היהדות מדל"ת אמות של אורתודוקסיה, שבה מי שאינו אורתודוקס טועם ממנה פה ושם, אך אין היא משמעותית לחייו. **לי חשוב, שהיהדות תהיה מרכיב חשוב ומרכזי בחיי העם כולו ובפרט בחיי קהילתנו.** זאת אני מנסה ליישם בקבלות השבת, ב"כל נדרינו", בסדרי ט"ו בשבט, בקריאת המגילה, בתיקון ליל שבועות, ב"תוכן בחג", בבית המדרש של "עץ ודעת" ועוד.

היהדות אינה שביל עזים אלא אוטוסטרדה, ומן הראוי שנעצב את דרכנו בתוכה, ולא נקבל אותה כנתון של "take it or leave it", שמשמעותו האמתית היא "leave it" למעט, לכל היותר, פעם בשנה ובבר מצווה של הבן. נעצב את דרכנו בתוכה, משמעות הדבר שלא נקבל מוסכמות ישנות כמובן מאליו.

"מבחינתך, אתה בטח גם תכתוב את התנ"ך מחדש", סנט בי בן שיחי. כך בדיוק סנטו הקראים בחז"ל. חז"ל לא כתבו את התורה מחדש, אך הם עיצבו את דרכם בתוכה באמצעות פרשנות ומדרש. והמדרש שלהם הוא הרפורמה הגדולה ביותר בתולדות היהדות, המהפכה היהודית הגדולה בהיסטוריה. אני מאמין שעלינו ללכת בדרכם. ללכת בדרכם אין פירוש הדבר להיות הקראים של הפרשנות שלהם, אלא להמשיך את המהלך הפרשני והדרשני המתאים את התורה, כתורת חיים, לכל דור ודור.

לא, אני כותב את התנ"ך מחדש, אך אני קורא אותו, לומד אותו ומלמד אותו, וכמיטב יכולתי גם מפרש ודורש אותו. מידי שבת אני לומד עם אסף את פרשת השבוע, ואין בעולם חברותא טובה יותר מזו של אב ובנו (או אם ובתה, או אם ובנה, רחמנא לצלן...). ואני מודה שלא כל מה שכתוב בה אני מאמץ כמודל לחיינו, ואני מקווה שגם בן שיחי אינו מתלהב מכל ה"מות יומת" ואינו מציע שהקהילה תסכול באבנים את מי שקושש עצים בשבת.

אני קורא, ומנסה למצוא במקורותינו העתיקים את משמעות חיי, את משמעות חיינו. אי אפשר לעשות זאת בקבלת הדברים כמובנים מאליהם – "ככה זה". מה אומרים לנו, למשל, חוקי עבד עברי? הרי עצם המחשבה על חוקים הנותנים לגיטימציה חלקית לעבדות, אמורים לקומם אותנו. אולם כאשר אנו מבינים שהדברים נכתבו שלושת אלפים שנה לפני שנסתיימה העבדות בארה"ב, בימים שבהם רוב מוחלט של בני האדם היו עבדים – רכוש לכל דבר של אדוניהם, שיכולים להרוג אותם, לאנוס אותם, להכות אותם, לענות אותם ללא כל הגבלה, אנו רואים בחוקי העבד מהפכה אדירה שהביאה היהדות לאנושות, שבאמצעות חוקי העבד – נלחמת בעבדות, מואסת בעבדות, מחנכת לאהבת החירות. ומה עלינו להסיק מכך לימינו? שיש לאמץ את חוקי עבד עברי? לא ולא. אני מסיק מכך, שעלנו להילחם נגד תופעת עובדי הקבלן, למשל, שהיא סוג של עבדות. אני מסיק מכך שעלינו להילחם נגד תופעות של הלנת שכר, נגד תופעות של שכר בלתי הוגן וכן הלאה. כך אני מפרש ודורש את התנ"ך בלי לכתוב אותו מחדש.

****

בשבוע שעבר, בשבת שבה פרסמתי את מאמרי נגד הדרת הנשים מן התפילה, קראנו את פרשת "פנחס". בפרשה זו, מופיע סיפור בנות צלפחד.

בפרשה, מחלק משה את הנחלות למשפחות בני ישראל. לפי חוקי הירושה המקובלים בתקופה, מובן מאליו היה שהירושה עוברת לבן. אולם צלפחד, נינו של מנשה בן יעקב, היה "אבו אל בנאת": מחלה, נועה, חגלה, מלכה ותרצה. באו הבנות אל משה ושאלו מדוע תקופח משפחתם ולא תזכה בנחלה, רק כיוון שלאביהם המנוח לא היו בנים. על פניו, היה אמור משה לדחות את הפמיניסטיות הרפורמיות החצופות הללו, המנסות לשנות סדרי בראשית. אך הוא לא עשה כן. הוא הבין שיש צדק בטענתן, אף שהיא מנוגדת למסורת ולחוק היבש. הוא החליט להביא את הנושא לערכאה הגבוהה ביותר – ריבונו של

עולם בכבודו ובעצמו. וכה אמר ה': "כן, בנות צלפחד דוברות. נתון תתן להם אחוזת נחלה בתוך אחי אביהם, והעברת את נחלת אביהן להן".

אם התורה היא תורת חיים בעבורנו, איזה לקח עלינו להפיק מן הסיפור לימינו? דרך אחת, היא לדבוק מילולית בכתוב: "איש כי ימות ובן אין לו, והעברתם את נחלתו לבתו". כלומר, יש לקבל את הסדר החברתי לפיו הרכוש עובר לבן, ורק אם אין בן, יש להעביר את הזכות לבת.

אני מפיק לקח אחר לגמרי. אני רואה בפרשה הזאת מסר מוצפן שהתורה מוסרת לנו, אודות שוויון המינים. בימים שבהם העולם כולו היה פטריאכלי והאישה הייתה רכוש של האב עד נישואיה ושל בעלה אחרי נישואיה, ושל אחיה אם האב מת בטרם נישאה וכן הלאה, מציעה התורה דרך מהפכנית, שקשה לנו להבין עד כמה היא חריגה ורדיקאלית לתקופתה: האישה אינה רכוש, היא אדם עם זכויות, גם עם זכויות ירושה. היום, אומרת התורה, אני מאפשרת הורשה לבנות כאשר אין בן, אבל מורישה ליהודי כל הדורות צופן – **בבוא העת, כשהאנושות תבשיל לכך, עליכם להיות האוונגרד של שוויון המינים. אל לכם לתת יד להדרת הנשים.**

ועל פי אותו צופן, קשה לי להשלים עם הדרת הנשים מן התפילה. אגב, ההדרה הזאת אינה הלכתית, אלא במידה רבה היא מנהג של ההקצנה האורתודוקסית שבאה כתגובה להשכלה, לחילון ולזרמים הליברליים, במאתיים השנים האחרונות. למשל, אין כל איסור בהלכה על עליית בנות ונשים לתורה, וכפי שסיפרתי בשבוע שעבר, היום יש לא מעט נשים דתיות אורתודוקסיות שעולות לתורה.

איך אנחנו ננהג?

אחד העיקרים המשמעותיים ביותר ביהדות הוא **חופש הבחירה**. איך ננהג? **איך שנבחר.** לא רק כי "ככה זה".

יפיו של השיח הפלורליסטי

הכל מכירים את הציור המפורסם, שבמבט הראשון יש הרואים בו בחורה עירומה ויש הרואים בו את דיוקנו של פרויד. המתבונן נזקק למאמץ רב כדי לראות בה את המראה השונה מזה שנגלה לעיניו בשניה הראשונה.

נזכרתי בציור הזה, בלימוד שהנחיתי בערב יום הכיפורים, לחברים מאורטל ואחדים מאורחינו הדתיים מירושלים. לימדתי את סיפורו המקסים של ש"י עגנון "טלית אחרת". למי שלא נכח – לא זה המקום לספר את הסיפור וללמוד אותו, ואסתפק בכך שאמליץ עליו בכל לב.

בלימוד, חווינו חוויה מרתקת. כשאני מלמד טקסט, אני מקפיד לומר בהתחלה שאיני מלמד "למה התכוון המשורר", אלא "מה אני קורא בטקסט". מאחר וש"י עגנון הוא גאון בקנה מידה שקשה לתאר, ככל שנחפור בטקסטים שכתב, כך נגלה עוד ועוד אוצרות. אך קוראים שונים יכולים לפרש ולדרוש אותו בדרכים שונות.

פחות או יותר במשפט הראשון, קם אסף, אחד מאורחינו, ופירש אותו בדרך אחרת מהדרך שבה אני פירשתי. אמרתי לו שימתין קצת, כיוון שהמשך הסיפור מאושש את הפירוש שאני מציג. ומכאן ועד סוף הסיפור, כל קטע אני פירשתי בכיוון שלי, והוא פירש בכיוון שלו. ובעוד המסקנה שלי הייתה שמדובר בסיפור המסתיים בייאוש של ריקנות הגרועה ממוות, המסקנה שלו הייתה שמדובר בסיפור של תשובה, של אדם שחטא ומתוך השפל הגדול של החטא חזר בתשובה. אני הסתייעתי בטקסטים משל משה טבנקין, דן פגיס, פרקי אבות וסיפורים חסידיים לאושש את פרשנותי, והוא אחז בידו את "אורות התשובה" של הראי"ה קוק, ואושש בציטוטים מציטוטים את פרשנותו.

אני לא השתכנעתי (והאמת היא שגם אחדים מחבריו של אסף לא השתכנעו), אבל זה ממש לא חשוב. הרבה יותר חשוב היופי שביכולת להגיע למסקנות שונות כל כך מאותו טקסט, ולהוכיח בשלמות לוגית כל אחת משתי המסקנות. זה היפה בספרות טובה; זה היפה בשיח תרבותי פלורליסטי.

****

איני מתלהב, בלשון המעטה, מכך שהתפילה באורטל ביום הכיפורים היא אורתודוקסית, עם הפרדה בין גברים ונשים, מובלת בידי אנשים מבחוץ המובילים אותה בדרכם, הרחוקה כל כך מדרכנו.

אך יש בכך גם צד יפה – עצם ההזדמנות למפגש עם יהודים אחרים, בני עמנו, שהשורשים שלהם ושלנו אותם שורשים, אך אנו חיים אחרת ואמונותינו שונות. יפה היה לראות איך ניתן מזוויות שונות לפרש אותו טקסט באופן שונה כל כך, כשכל פרשנות היא לגיטימית. כך בטקסט של ש"י עגנון, וכך בכל התורה כולה.

בחזרה לתשובה

"הוא חזר בתשובה, הוא לומד עכשיו תורה, ואתו האישה והילדים ... אבל הלב הוא רוצה הרבה יותר / מספר סיפור אחר / וחוזר ואומר / שהלכת לי חבר" ("הוא חזר בתשובה", אריק איינשטיין).

"אז נפלתי שדוד, בגרוני יבבה / הם אמרו שגם היא חזרה בתשובה / צדיקים מלמדים לה דיני יראים / לא תשוב עוד לפקוד את שדותיי החוטאים... שעה הארוך, הגולש ויורד / נאסף והושפל וכלאוהו כעת / במטפחת שביס נאנק מתפרץ / והרבי אומר שצריך לקצץ... וכעת לשידוך הוציאוה לשוק / ואני הנגזל מרומה ועשוק / חילוני עד כאב ואוהב כמאז / הותירו אותי מחוץ למכרז" ("היא חזרה בתשובה", יענקלה רוטבליט / מתי כספי).

"... אז אני הולך לנוח על טלית וציציות / היי שלום בזהמה, אל תשלחי גליות / נדמה לי שמצאתי את הדרך הנכונה / ואני בישיבה של חוזרים / ישיבה של זרוקים בתשובה // אלוהים הוא התשובה... / תבואו בשבת, היזהרו מהאבנים" ("אלוהים הוא התשובה", יונתן גפן מתוך "שיחות סלון").

הבאתי את שלושת הטקסטים הללו כדי להציג את השם הרע שיצא למושג התשובה בחברה הישראלית. ערב יום הכיפורים, שהוא יום שהתשובה היא המסר המרכזי שלו, ברצוני לעמת את מושג התשובה עם מושג "החזרה בתשובה" המקובל בחברה הישראלית, ולראות האם ועד כמה ניתן לטהר ולהפכו רלוונטי לחיינו.

****

מאז ראשית שנות ה-70 קיימת תופעת "החזרה בתשובה" בחברה הישראלית. תופעה זו הינה פועל יוצא של תופעת "ההחזרה בתשובה", שגורמים ביהדות החרדית משקיעים בה לאורך עשרות שנים הון רב, כו"א עצום ומאמצים רבים כדי "להחזיר בתשובה" נפשות יהודיות "תועות", כלומר להפוך "חילונים" לחרדים. אמנם מספר ההולכים בכיוון ההפוך גדול יותר, אולם אי אפשר לזלזל בעוצמתה של התופעה ובעיקר בהצלחתה.

אני מכבד כל אדם שבחר בדרך חיים מסוימת, ואין לי טענות כלפי "החוזרים בתשובה". אני סולד מתופעת "המחזירים בתשובה". די לצפות בקלטות של הרב אמנון יצחקי, הרבנית קוק, אורי זוהר ומחזירנים אחרים, כדי לראות מהי התגלמות הדמגוגיה הזולה וכיצד משפיעים על אנשים חלשים בשילוב של לשון חלקות מצד אחד ואיומים באש גיהנום מצד אחר, במסרים של הגיון עקום, בשקרים ועיוותי המציאות במצח נחושה ועוד. די בכך כדי לסלוד מהתופעה.

אולם מה שגורם לי לסלידה ממנה יותר מכך, הוא השחתת מושג התשובה. אין דבר הרחוק ממושג התשובה מתופעת ההחזרה בתשובה. זאת, מכמה סיבות. א. התשובה היא בראש ובראשונה מהלך אישי, שבו אדם בוחן את עצמו ואת

חיי, את דרכו ואת השקפותיו ובוחר להשתנות. התשובה אינה הטפה לאחרים. ב. התשובה היא ביטוי לענווה, של אדם היודע שעליו להיות טוב יותר, להשתפר, להתחזק. אין אדם, צדיק ככל שיהיה, שאינו חייב בתשובה. אין יוהרה גדולה יותר משל אנשים הסבורים שיש לחזור אליהם בתשובה. כאילו הם האנשים השלמים, הם פסגת השאיפות ועל היהודי הרוצה בתשובה לדמות אליהם. היוהרה והחוצפה הזאת הם היפוכה המוחלט של הענווה שבתשובה.

אך טבעי שנתרחק מכל מה שמדיף ריח של ההחזרה בתשובה, ו"החזרה בתשובה" שהינה פועל יוצא שלה. אולם רעיון התשובה כשלעצמו, הוא רעיון נשגב שראוי שיהיה חלק מרכזי בחיינו כיהודים, שננקה אותו מהרפש שדבק בו בידי המחזירים, ושנאמץ אותו באופן שיתאים לנו ולחיינו.

****

הנה באו הסלעים להימחל / על כי תנועה אין בהם / והפסגות להרחם באו כי רחקו כה מהארץ / הים גליו הבליע, בוש שאין בו מנוח / רק הסליחה עצמה, רפויית סנפירים, צחה כברק שאיננו לוחט / לא ידעה ממי לבקש רחמים / רק הסליחה עצמה / מטושטשה כמחיצה בין דמדומים לשקיעה / לפני עצמה כרעה על ברכים.

("אלול", רבקה מרים).

מהי התשובה? הסלעים מבקשים להימחל על התנועה שאין בהם והפסגות להירחם כי רחקו מהארץ, והים - על שאין לו מנוח. על פי אופנות הניו-אייג' המושפעות מתורות המזרח, על האדם לדעת לקבל את עצמו כמות שהוא, להשלים עם חסרונותיו ומגרעותיו. התפיסה היהודית שונה בתכלית, תובענית הרבה יותר. היא תובעת מהאדם לא להשלים עם חסרונותיו, אלא לשאוף להיות שלם יותר, לא לוותר, לתבוע מעצמו, להעפיל לפסגות.

הביטוי בשיר הוא קיצוני מאוד – איתני טבע המבקשים מחילה על טבעם. אך בהנחה שכוונת המשוררת אינה לאיתני הטבע אלא לאדם – הרי מותר האדם הוא התבונה והמוסר; העובדה שאינו פועל על פי אינסטינקטים אלא על פי רצון אנושי תבוני ומוסרי, המאפשר לו להשתנות. אין הכוונה לציפיה מן האדם לקרוע עצמו כדי להגשים ציפיות בלתי ריאליות המנוגדות לטבעו. אין טעם בתסכולו של "נשרק'ה" בניסיון חסר תוחלת להפכו למיקי ברקוביץ', או בניסיון להפוך זייפן חסר כל כישרון מוסיקלי ליוהאן סבסטיאן באך. הכוונה היא לחנך את הילד ואת המבוגר לדרוש מעצמו יותר, לא לוותר לעצמו ולמצות את כישרונותיו. אבל בראש ובראשונה, הכוונה היא למימד המוסרי.

אל לאדם לקבל את עצמו כבעל אופי דפוק ולהשלים עם כך, ואל לחברה להשלים עם אופי כזה בקרב חבריה. על האדם לחתור לטוב ולאמת. להיות אדם טוב יותר, בן משפחה טוב יותר, הורה טוב יותר, חבר טוב יותר, לתרום יותר לחברה, להילחם בעוול ולנסות ליצור חברה צודקת יותר. אין להשלים עם

טבעו של אדם להזיק לסביבתו, לשקר, לגנוב, לנהוג באלימות. אין לקבל אמירה בנוסח "הוא כזה ויש להשלים עם זאת". כאשר מדובר במהותו המוסרית של האדם, על החברה לדרוש מן הפרט ולא לוותר.

אך בראש ובראשונה, אל לאדם לוותר לעצמו. גם אם החברה לעתים מעגלת פינות למען השלום שבתוכה, ויש לכך הצדקה, יש לצפות מן הפרט שהוא לא יעגל פינות וינסה תמיד להשתפר, לשאוף ליותר. כמו הסליחה בשיר – ברגע האמת, על האדם לכרוע על ברכיים בפני עצמו. עליו לתת דין וחשבון בראש ובראשונה לעצמו, לדרוש מעצמו, לצפות מעצמו, לא לוותר לעצמו.

השינוי הנדרש מן האדם בשיר, כפי שאני דורש אותו, הוא לצאת מאטימותו ולהיפתח לסביבתו. התיקון הנדרש מהאדם שהוא כסלע הוא לנוע לעבר האנשים שסביבו, מהאליטות ("הפסגות") לרדת מן האולימפוס ולצמצם את מרחקם מן הציבור, מן האדם שהוא כים הסוער להירגע ולהיות נוח לבריות.

****

התשובה היא הניסיון המתמיד של הפרט לתקן את עצמו ולתקן את העולם. היא הדרישה של האדם מעצמו להיות טוב יותר, להתמודד עם פגמיו, לשאוף לשלמות מוסרית.

האם שלמות כזאת אפשרית? האם היא קיימת?

המושג אוטופיה, ביוונית, הוא "אי מקום" – מקום שאינו קיים. האוטופיה היא אשליה. איני מאמין באוטופיה, אך אני מאמין באוטופיזם. האוטופיזם, הוא החתירה לאוטופיה. החתירה האינסופית לשלמות. עצם החתירה של חברה להגשים אוטופיה, היא שיוצרת תיקון עולם, היא שהופכת אותה לטובה יותר, לצודקת יותר. עצם החתירה אל הבלתי מושג היא המבטיחה את התקדמות האנושות.

כך בחברה, אך החברה מורכבת מפרטים. עצם העובדה שהאדם חותר להגיע לשלמות מוסרית, הופכת אותו למוסרי מאוד. אך לעולם אל לו להשלות את עצמו שהוא הגיע לשלמות. כיוון שהיא אינה מושגת ואף על פי כן יש לחתור אליה, אין גבול ליכולת להשתפר להיות טוב יותר. ולכן, אין אדם הפטור מן התשובה.

זו המהות האמתית של התשובה. המהות הזאת נכונה לכל אדם. המהות הזאת נכונה לכל יהודי.

זו, בעיניי, מהות היהדות. זו, בעיניי, מהותו של יום הכיפורים.

ומיהו המלחין?

בין כסה לעשור שחרר צה"ל בדף הפייסבוק שלו ובאתר יוטיוב קליפ של "ונתנה תוקף", בביצוע החזן הצבאי הראשי סא"ל שי אברמסון.

הביצוע נפלא וכך גם הליווי התזמורתי. אולם דבר מה בלט מאוד בהעדרו – שמו של מלחין הפיוט.

אברמסון שר את הפיוט בלחנו הנפלא של יאיר רוזנבלום. אולם בקליפ אין כל קרדיט, כל אזכור לשמו של המלחין.

רוזנבלום הלחין את השיר בתקופה שחי בקיבוץ בית השיטה. בית השיטה ספג מכה קשה במלחמת יום הכיפורים, בה שכל 11 מבניו. לזכר החללים וכרצון לתת ביטוי להמיית הלב של חברי הקיבוץ, כתב רוזנבלום את היצירה. הפיוט בלחנו של רוזנבלום הושמע לראשונה, בביצועו יוצא הדופן באיכותו של חבר הקיבוץ חיים אלבלק, בהתכנסות ליל "כל נדרי" של חברי הקיבוץ.

הקליפ שהוציא צה"ל, קושר את הפיוט למלחמת יום הכיפורים. הקליפ מלווה בתמונות מן המלחמה, ובצילומים של אביגדור קהלני, בעל עיטור הגבורה מהמלחמה, באתר עמק הבכא בצפון הגולן.

אולם אין בקליפ כל אזכור לקיבוץ בית השיטה ולחלליו.

שמא מישהו רצה להסתיר את העובדה שמוסיקאי חילוני הלחין את "ונתנה תוקף"; הלחן המושר זה כעשרים שנה בבתי כנסת רבים? שמא קיבוץ בית השיטה הודר בכוונת מכון.

אני מקווה שאני חושד בכשרים. כך או כך, הדרת שמם של יאיר רוזנבלום ושל קיבוץ בית השיטה מן הקליפ הוא חטא, החייב תיקון לאלתר.

הדבר המשמעותי ביותר שביהדות

מתוך שפע הכתבות והמאמרים שקראתי בעיתוני ראש השנה, שבה את לבי במיוחד, סיפור אחד שנבלע בתוך כתבה במגזין "סופשבוע" של "מעריב". הכתבה עסקה בשני לוחמי חיל הים שנפלו בשבי המצרי חודש אחרי מלחמת ששת הימים, במבצע ראוה של שיט בסירה עם דגל ישראל בתעלת סואץ. הכתבה סיפרה את סיפורם של השניים ושל שותפם לסירה (שלא נפל בשבי), תיארה את המבצע עצמו (והמחדלים שנלוו לו), ועסקה בעיטור המופת שקיבלו הלוחמים ובסיפור השבי.

ובתוך הכתבה הופיע הסיפור שכה ריגש אותי. סופר בו על מחלוקת קשה בין שר הביטחון **משה דיין** לבין ראש המוסד **מאיר עמית** בנוגע לחילופי השבויים עם מצרים. דיין רצה בעסקה מיידית שבה ישוחררו 5,000 השבויים המצריים תמורת עשרת השבויים הישראליים. עמית דרש לעמוד על כך שיחד עם חיילינו ישוחררו גם אסירי "הפרשה" (יהודים אזרחי מצרים שישבו בכלא מאמצע שנות ה-50 בשל השתתפותם ברשת ריגול וחבלה, שהמודיעין הישראלי הפעיל במצרים), גם אם העמידה על דרישה זו תדחה את העסקה.

ראש הממשלה **אשכול**, החליט לתת למוסד שלושה שבועות לקדם את עמדתו. **במהלך שלושת השבועות, העביר המוסד את השאלה, באמצעות "הצלב האדום", לשבויים עצמם. מספר השבוי אברהם ("אמל'ה") יסעור: "לא היו הרבה דיבורים והצבענו צ'ק צ'ק... תשעה בעד לחכות לאנשי 'הפרשה', והעשירי לא ממש התנגד אלא הביע הסתייגות". מי מאריך לעצמו את השבי? שאל הכתב את חברו יעקב ("יק") כהנוב, שהשיב: "שחרור אסירי 'הפרשה' היה משימה לאומית". אמל'ה: "אמנם היינו שבויים, אבל עדיין ישראלים ועדיין חיילים. לא?"**

עוד סופר בכתבה, שאבא של יק, שהיה ידידו של מאיר עמית, העביר לו מסר שהמשפחות אינן לוחצות לשחרר את בניהן. **ההתעקשות עזרה, ויחד עם שבויי המלחמה שוחררו גם אסירי "הפרשה".**

זוהי הישראליות במלוא הדרה. זו היהדות במלוא תפארתה. "כל ישראל ערבים זה בזה" – זה בעיניי הערך הנעלה ביותר ביהדות; ערך הערבות ההדדית. אין המדובר כאן באחוות לוחמים בקרב ולא ברעות שנקשרה בין השבויים בכלאם. הייתה זו פשוט ערבות הדדית בין יהודים – כל ישראל ערבים זה בזה.

****

אבא קובנר (1918-1987), היה דמות מופת - פרטיזן, לוחם, סגן מפקד המחתרת בגטו וילנה, כותב הכרוז "אל נהיה כצאן לטבח" שחשף לראשונה את מהותה של תכנית ההשמדה הנאצית, מנהיג ארגון הנקם אחרי המלחמה שתכנן הרג המוני בגרמנים, קצין התרבות של חטיבת "גבעתי" במלחמת

העצמאות, משורר דגול – חתן פרס ישראל לשירה, מייסד בית התפוצות, חבר קיבוץ עין החורש ומהדמויות המרכזיות ביצירה היהודית התרבותית בתנועה הקיבוצית.

כתב אבא קובנר: "בכל משבריי שִׁפְקִדוֹנִי לאורך הדרך – דבר אחד לא נשבר. לא חדלתי להיות אדם מאמין. אף בגדול שִׁבְשִׁבְרוֹנִי לא נתמוטטה אדמת אמונתי. אמונה – מרכז העבודה, נשמתה – תפילה. אין שירה אמתית שאינה בבחינת תפילה.

בשבוע הראשון להיותי בארץ עמדתי ליד הכותל המערבי. אמי ז"ל היא לא ציוותני דבר. שכן לא נפרדנו. עמדתי במרחק של פסיעה מהכותל, מן האבנים. והרגשתי שאיני שייך. שהנני נטוע בהוויה אחרת. שלא פסעתי צעד נוסף. אך מישהו משך בשרוולי, ביקש שאצטרף ל'מניין'. חבשתי כובע, הצטרפתי למניין. אמרתי תפילת מנחה, והגעתי.

זהו דבר יהודי, היותר ייחודי שביהדות, להיות אחד ממנין. לדעת כי התשעה זקוקים לעשירי והאחד לתשעה. אפשר זה הדבר המשמעותי ביותר שביהדות. ואין דבר יותר ייחודי ויהודי בתנועה זו בה חונכתי. תפילתי תמיד להיות אחד מכולם. שמילותי הטובות יצטרפו למילים שממלמל הציבור. גם הקרוב לתיבה, הוא 'העובר לפני התיבה' – ולא יותר. אין משמעות לחיים אם הם לעצמם. רק בזיקתם להוויה, אל המילים שבאו עדיך, ובאים מרחוק לקראתך, יש משמעות לעמידה. אחד – אבל אחד בציבור."

איזו הגדרה מדויקת ויפה לרעיון הערבות ההדדית: "לדעת כי התשעה זקוקים לעשירי והאחד לתשעה". אכן, כדבריו של אבא קובנר, "זהו דבר יהודי, היותר ייחודי שביהדות".

"אין דבר יותר ייחודי ויהודי בתנועה זו בה חונכתי", כותב אבא קובנר. התנועה שבה התחנך, היא תנועת "השומר הצעיר". קובנר הנהיג את התנועה בוילנה, תחילה בגלוי ואח"כ במחתרת. כן, "השומר הצעיר", התנועה הסוציאליסטית, החילונית ביותר שבין תנועות הנוער הציוניות – ואבא קובנר רואה את ערך השותפות במניין כערך המרכזי שבה. ובוודאי, שזה הערך המרכזי בקיבוץ.

הקיבוץ מבוסס על הערבות ההדדית. לא בכדי, הקיבוץ הוא יצירה יהודית. אין הוא יצירה יהודית רק כיוון שיהודים יצרו אותו, אלא כיוון שהוא מבוסס על ערכי הליבה של היהדות, ובראשם – הערבות ההדדית.

מן הראוי שבכל התמורות והשינויים שאנו עוברים ונעבור, נשכיל לשמור מכל משמר על ערך הערבות ההדדית. ודוק – הערבות היא הדדית. זו הערבות של הכלל לפרט, אך לא פחות מכך זו גם המחויבות והאחריות של הפרט לכלל, ולכל אחד מן הפרטים המרכיבים אותו.

****

הערב נקרא את הטקסט הזה בהתכנסות "כל נדרינו", המתקיימת זו השנה העשירית. קראנו אותו גם בהתכנסות "כל נדרינו" הראשונה, ערב יום הכיפורים תשס"ה. בשנים הראשונות נהגתי לחלק מראש את קטעי הקריאה לחברים, ולקריאת הטקסט הזה בחרתי ב**רונון**. רונון קרא את הדברים, ואז סיפר בהתרגשות, שזכה לשמוע את הדברים ישירות מפיו של אבא קובנר עצמו. דבריו ריגשו את כולנו. קובנר סיפר את הסיפור פעמים רבות, והביא אותו בספרו "**על הגשר הצר**".

ב"כל נדרינו" אני רואה את שיא היצירה היהודית שלנו – התכנסות במניין, שאין בו, כמובן, כל אפליה והדרה של הנשים, בו אנו מבטאים את ערכינו היהודיים. אחד המשמעותיים שבהם הוא הערבות ההדדית.

עוד מעט נכנס החג והשמים נקרעים

הימים הנוראים.

מה כל כך נורא בהם?

משמעות המילה "נורא" היא "מעורר יראה". יראה היא פחד, אך גם יראת כבוד. את האלוהים אנו מכנים "האל הגדול, הגיבור והנורא" ובפיוט לימים הנוראים "אל נורא עלילה". הימים הנוראים הם ימי גזירת הדין על גורלו של כל אדם ואדם, ולכן הם מעוררי יראת הדין; הן הפחד מפני הדין והן יראת הכבוד כלפי הדיין.

כשאני בלעדייך נופל לבור ללא תחתית / על ספסל מול הבית שתיתי בירה
מקומית. / עכשיו הלב שלי רעב הכוס שלי ריקה / הראש שלי כואב ובבטן
מועקה. / אני חושב על כל מה שיכולתי להגיד / הזמן הפך אותי קשה והקול שלי
מחליד. / עוד מעט נכנס החג והשמיים נקרעים / רק אל תעזבי אותי לבד בימים
הנוראים! / אני הפרתי עד אחד את כל הנדרים / רק תסלחי לי את בימים
הנוראים. // בחלון בית הכנסת רואה חזן בראש העם / הילדים במרפסת מחכים
לקול שופר. / עכשיו הלב שלי רעב הכוס שלי ריקה / הראש שלי כואב ובבטן
מועקה. / אני חושב על כל מה שיכולתי להגיד. / הזמן הפך אותי קשה והקול
שלי מחליד. / עוד מעט נכנס החג והשמיים נקרעים / רק אל תעזבי אותי לבד
בימים הנוראים! / אני הפרתי עד אחד את כל הנדרים / רק תסלחי לי את בימים
הנוראים.

שירו של ברי סחרוף "ימים נוראים", למילותיו של נועם רותם, משלב בין
קודש לחול, בין מציאות פרטית של ימים נוראים, לבין מהות הימים הנוראים
הקרבים, והרצון של הכותב בחשבון נפש ובפיוס עם עצמו ועם אהובתו,
אליה הוא ממען את השיר, לקראת הימים הנוראים. רוממות הרוח של
התפילה בבית הכנסת ושל שמיעת קול השופר - סמלי הימים הנוראים, היא
ההזדמנות של הכותב להיחלץ ממצב הייאוש אליו נקלע בחייו הפרטיים,
כאשר אהובתו עזבה אותו ובלעדיה הוא נופל לבור ללא תחתית. בניגוד לצום
המזכך של יום הכיפורים, הוא מטביע את עצמו בשתיית בירה מקומית על
ספסל מול הבית, ו"עכשיו הלב שלי רעב והכוס שלי ריקה, הלב שלי כואב
ובבטן מועקה". אולם על סף הייאוש, הוא בוחר בחשבון נפש, בהשראת
הימים הנוראים הקרבים. "אני חושב על כל מה שיכולתי להגיד, הזמן הפך
אותי קשה והקול שלי מחליד... אני הפרתי עד אחד את כל הנדרים".

הכותב נוטל על עצמו את מלוא האחריות. הוא זה שהפר את כל הנדרים והוא
זה שמשלם את מלוא המחיר. מה שיוציא אותו מהמצב המדכא והמייאש, הוא
קבלת המחילה מן האהובה, בעקבות נטילת האחריות. "עוד מעט נכנס החג
והשמים נקרעים" הוא זועק, בתחושת חירום, שהנה הזמן אוזל. הוא עשה
באמת ובתמים את מלוא חשבון הנפש שלו, אך ללא הנכונות שלה למחול לו,
הוא יישאר בבדידותו הקיומית, שהרי על עבירות שבין אדם לחברו אין יום

הכיפורים מכפר, ולכן על הפוגע לרצות את חברו. הכותב חש אימה ויראה – האם תפילתו תיענה? **המען של התפילה אינו אלוהים, אלא האהובה, אליה הוא הפנה את השיר. היא חייבת למחול לו לפני הימים הנוראים, "רק אל תעזבי אותי לבד בימים הנוראים... רק תסלחי לי את בימים הנוראים".**

"ימים נוראים" הוא יצירת רוק נפלאה. מוסיקת הרוק המחוספסת המלווה בִּילֵלֵת הגיטרות החשמליות מעבירה למאזין באופן המצמרר ביותר את מצבו של הכותב המיטלטל בין ייאוש ותקווה, ערב הימים הנוראים, נאחז ברעיון הסליחה והמחילה היהודי וממתין לגזר דינה של מי שהוא פגע בה, כאשר הפר את נדריו אליה. האם היא תיענה לזעקתו ותמחל לו? השיר משאיר זאת פתוח.

זהו שיר אקזיסטנציאלי – קיומי, במובן המובהק ביותר של המושג, ולכן הוא מעורר הזדהות רבה כל כך. **היופי בשיר הזה, הוא הפיכתו את הימים הנוראים לכלל כך משמעותיים, כל כך מהותיים, כל כך אמתיים, כל כך קיומיים, דווקא כיוון שהוא מוריד אותם מן השמים ונוטע אותם בחיים האמתיים.** בכך הוא מעניק לחגים, למנהגים, לטקסטים העתיקים, את המהות הראויה, לא כריטואל מרוחק מן החיים, אלא כחלק משמעותי ומהותי בחיינו, שאין צורך להיות דתי או אפילו מאמין באלוהים כדי להתחבר אליהם.

****

כמו בשנתיים שעברו, גם השנה השיר הזה הוא חלק מהתכנסות "כל נדרינו", שהערב ימלאו לה עשור. התכנסנו לראשונה בליל יום הכיפורים תשס"ה, והיום זו ההתכנסות ה-11, ואני כבר מעז להגדיר זאת כמסורת קהילתית.

השם "כל נדרינו" שמשמעותו היא גם כל הנדרים שלנו וגם תפילת "כל נדרי" שלנו, מבטא את מהות האירוע, שנועד לעשות לנו את מה שעושה השיר – להפוך את יום הכיפורים למשמעותי לחיינו. זו משמעותה של ההתחדשות היהודית – חידוש חיינו באמצעות החיבור ליהדותנו, וחידוש היהדות באמצעות חיבורה לחיינו כיהודים, ישראלים, ציונים החיים בישראל במאה ה-21.

רעיון ההתחדשות היהודית, הוא שהיהדות היא שלנו, וכמו אבותינו גם אנחנו ראויים ורשאים לעצב אותה, על מנת שתתאים לימינו ולצרכינו ושנוכל להנחילה ככזאת לילדינו.

המסר של "כל נדרינו", הוא שיום הכיפורים אינו ריטואל שאנו מדקלמים, וכדי לנהל אותו עלינו להביא אנשים מבחוץ, שבניגוד אלינו הם יהודים "אוטנטיים", ויום בשנה אנו מתחברים אליהם, כלומר ליהדות. וביום הזה אנו מאמצים את הריטואל הזר כל כך לנו, לחיינו, לערכינו, כולל הדרת הנשים מן התפילה אל ירכתי המועדון, מאחורי מחיצה גבוהה וגסה. ואנחנו מקבלים זאת, כי זאת היהדות, והיהדות אינה אנחנו ולא מה שאנו יוצרים, ולכן היא זרה לנו, תמשיך

להיות זרה לנו, אך יום בשנה נטעם ממנה. כולה יום בשנה – מה אכפת לנו? מה אכפת לנו, ששעה שבציונות הדתית מתרחשת מהפיכה פמיניסטית מרחיקת לכת, גם במקומה של האישה בחיים הדתיים ובבית הכנסת, אנו מתחברים דווקא לשמרנים ביותר, כי הם ה"אוטנטיים" ביותר, כביכול? וכך, תפילת יום הכיפורים באורטל, שהיום ימלאו לה עשרים שנה, ואני רואה חשיבות רבה בעצם קיומה ואף משתתף בה, חרף הסתייגותי מהאופן שבו היא מתקיימת, אינה מקרבת אותנו ליהדותנו, אלא להיפך, מרחיקה אותנו מיהדותנו, כיוון שהיא מסמנת לנו את המרחק בינינו לבין היהדות.

המסר של "כל נדרינו" הפוך. המסר הוא שתכני יום הכיפורים - סליחה, מחילה, כפרה, תשובה, תפילה, חסד, תיקון, אמת וצדק, רלוונטיים בהחלט לחיינו, אם רק נשכיל להתחבר אליהם ולחבר אותם אלינו, באופן המתאים לאורח חיינו ולערכינו, כמרכיב משמעותי ביותר בתרבותנו.

****

עשר שנים חלפו מאז "כל נדרינו" הראשון, ומדי שנה אני נרגש לקראת האירוע. בכל שנה נוטלים בו חלק 20-30 איש, בשנים האחרונות גם בני נוער, לשמחתי הרבה. במהלך השנים הכנסתי מספר שינויים במתכונת הערב, על פי בקשת המשתתפים, ובעיקר – קיצרתי אותו מאוד.

****

במלאת 40 שנה למלחמת יום הכיפורים, שרנו בשנה שעברה את שירה של **נעמי שמר "לו יהי"**, המנון המלחמה. השנה נשיר את השיר שכתב בנה, **אריאל הורביץ**, ב"צוק איתן" – **"עשרים אלף איש"**, שנכתב בעקבות השתתפותם של שני רבבות ישראלים בהלווייתו של **שון כרמלי**, חייל בודד שנפל בקרב. השיר הזה מבטא אף הוא את מהותה של היהדות – הערבות ההדדית היהודית, העליה לארץ ישראל, הנכונות לתרום למען הכלל עד כדי מסירות הנפש, חסד של אמת ובעיניי, מעל הכל, הרעיון של **תיקון עולם** ו**תיקון החברה הישראלית**, שהוא הנשגב בערכי היהדות. השיר הזה הוא המנון מלחמת "צוק איתן", ואני רואה בו את שיר השנה שלי.

ארבעים שנה למותה של סבתא

היום, יום הכיפורים, מלאו ארבעים שנה לפטירתה של סבתי, אמה של אמי, סבתא מינה. מינה מסר.

סבתא מינה הייתה ניצולת שואה, מן העיר רובנו שבפולין, שעלתה עם משפחתה לארץ ב-1949, לאחר ארבע שנים במחנה עקורים בגרמניה, התגוררה עד יומה האחרון באזור והתפרנסה כתופרת.

אהבתי מאוד אותה ואת ביתה וחצרה (את סבא שלי, סבא איציק, שנפטר כשהייתי בן 3, אני זוכר רק באופן עמום). היא הייתה סבתא אוהבת, מפנקת, מחבבת ומנשקת מאוד, ואף שמאוד לא אהבתי את החיבוקים והנשיקות, מאוד אהבתי אותה, הייתי קשור אליה.

ולא פחות, אהבתי את החצר שלה. אזור, או כפי שעדיין נהגנו לקרוא לו, בשמו הערבי יעזור, היה יישוב כפרי, באווירה כפרית קהילתית שקסמה לי. בחצרה היה עץ שסק ענק, שאהבתי לטפס עליו, לא רק אך בעיקר בעונה, והוא היה ממש ביתי. יכולתי לשבת שעות ולקטוף עוד ועוד מכמויות הפרי האינסופיות. ולא היה עוד פרי שמתק לי, כמתק השסק של סבתא.

אהבתי את החצר הגדולה, עם עצי השזיף והקלמנטינות, עם הנדנדה שאהבתי להתנדנד בה עד השמים, בעיקר בעמידה, ולקפוץ ממנה למרחקים כשהייתה בשיא הגובה. ולעבוד בגינה, עם הכלים במחסן – המריצה, המגרפה והמעדר.

ואצל השכנים, משפחת ז'זק, הסתובבו גם תרנגולות ואוזים. ולשכנים אחרים היה גם שובך יונים. עד היום, כאשר אני שומע את המערכון של מתי כספי על מוריס והיונים, העלילה מתרחשת לנגד עיניי בין ביתה של סבתא לביתם של שכניה...

למרות שסבתא הייתה ניצולת שואה, שחווה סיוטים בלילות ולעתים התעוררה בצעקות, ושפת אמה הייתה יידיש (ותמיד נעלבתי כאשר אמי והיא דברו יידיש ותבעתי במפגיע שיעברו לעברית), ביתה וחצרה וסביבתה, היו בעיניי הדבר הרחוק ביותר מהגולה; הם היו הרבה יותר ארץ ישראל, בעבורי, מביתי ושכונתי ברמת גן.

ביתה של סבתא היה צמוד לתל אזור העתיקה – היישוב היהודי שעל חורבותיו קם לימים הכפר הערבי. אהבתי מאוד לטייל על התל. איני יודע האם הוא היה שמורת טבע מוכרזת, אך הוא היה שמורה של טבע פראי, ואני זוכר את עצמי מטייל בין חצבים, חבצלות, סביונים, חרציות ופרגים, כלניות ורקפות, אוסף צבים וחלזונות, משחק בחרסים הפזורים על התל.

ופעם אחת פגשתי שם שודד. שודד ממש, אמתי, עם רטיה על העין. והיה זה ממש מרגש לפגוש את שודד העתיקות, שכן היה זה שר הביטחון הנערץ, משה דיין. לראותו, עם הרטיה ובגדי החאקי, לא בטלואיזיה שחור לבן, אלא עשרים מטר לידי, בצבע טבעי, בשר ודם, זוחל ומגיח מן האדמה כולו מלוכלך מעפר... איזו התרגשות! מה הוא עושה שם? ידעתי מה זה תל. ידעתי שכאן מצויה אזור העתיקה. ידעתי מהי ארכיאולוגיה. הבנתי שדיין אינו רק לוחם ומצביא אלא גם ארכיאולוג חובב. לא ממש הבנתי שהוא שודד עתיקות. אגב, בתל אזור, מול ביתה של סבתא, הוא נפצע קשה בתאונת שוד, או תאונה ארכיאולוגית, עת נקבר תחת אדמת החפירות.

****

יש לי זיכרונות רבים עם סבתא. מידי שבת נסענו לבקר אותה. בחופשים אהבתי לשהות בביתה ובביתם של הדודים של אמי באזור, לכמה ימים. ומפעם לפעם היא הגיע לביתנו, באוטובוס.

לאמא שלי היו סיפורים רבים על הילדות באזור (להבדיל משתיקתה המוחלטת על ילדותה המוקדמת בשואה), ואת כולם ראיתי לנגד עיניי בחצר (אף שעץ התות, שהיה גיבורם של חלק מן הסיפורים, נעקר ולא זכיתי להכירו). גיבור הסיפורים היה יוסי, בן דודה השובב של אמי. והיה לה גם סיפור בדיוני על משה, אחיה, שנתקע בתוך בקבוק עם סוכריות.

אני זוכר את עצמי שוכב שעות על הרצפה בביתה של סבתא וקורא שוב ושוב את אלבום העשור לצה"ל שהיה שם. ואת פמוטי השבת המשולשים שלה, ואת הסכום המעוטר, מנחושת.

אני זוכר שהייתה לה מחברת עם פתגמים וניבים, לפי הא"ב, והיינו משחקים בחידות בקיאות עם הפתגמים.

אני זוכר את סבתא ואותי צופים יחד באולגה קורבוט, המתעמלת הנפלאה, בשידורי ההתעמלות מאולימפיאדת מינכן.

אני זוכר נסיעה אתה ליום כיף בחיפה. נסענו לשם ברכבת, ובעיר - בכרמלית, וביקרנו בגן האם ובמקדש הבהאי. וטיול אחר, אתה ועם שכנה, ז'זק, שהיה מזכיר סניף מפ"ם באזור. הצטרפנו לטיול של הסניף, וז'זק הדריך אותנו בבקיאות מרשימה. בסחנה נפגשנו עם עוד סניפים רבים, ושר הבריאות ויקטור שם טוב נאם לפנינו והבטיח להדביר את מגפת הכולירע.

ואני זוכר את סדר פסח בביתה, כשלוש שנים לפני מותה.

סבתא הייתה תופרת. הייתה בביתה מכונת תפירה גדולה, "זינגר", שהייתה אמצעי הייצור שלה. אהבתי מאוד לשבת ליד מכונת התפירה, ולהניע אותה

במהירות ברגליי, באמצעות הדוושה הגדולה. ואהבתי לצפות במלאכת התפירה של סבתא.

לימים, כאשר חוה אלברשטיין שרה את שירה "הפסנתר של אמא", על אמה התופרת ומכונת התפירה שלה, כשהיא יושבת "ושרה לה ביידיש ובעברית קלה", הזדהיתי מאוד עם השיר, שהחזיר אותי לסבתא. וכך, עד היום כאשר אני שומע אותו.

****

סבתא שלי סבלה ממחלת לב ומחלות שונות, ואם זכרוני אינו מטעני, היא אושפזה בעקבות דלקת ריאות שסיבכה את מחלת הלב שלה.

הייתי בכיתה ו', בן 12 בקירוב. התפללתי עם אבי בבית הכנסת. באמצע תפילת מוסף, ניגש אחד המתפללים לאבא שלי וסיפר לו בלחש שאחותי ממתינה בחצר בית הכנסת וקוראת לו. לאחר דקה קצרה הוא חזר, הכניס את הטלית והמחזור לשקית, ואמר לי שאנו הולכים הביתה. כשיצאנו החוצה, פגשתי את אסתי, ראיתי שעיניה דומעות, ואבא סיפר לי על מותה של סבתא.

אסתי עשתה אותה הדרך שהיא ואני עשינו שנה קודם לכן, לאחר הטלפון שקרע את השקט של יום הכיפורים, בהודעה שעל אבא שלנו להתייבב מיד למילואים. חלפה שנה בדיוק, וכאילו תפקידה של אסתי הוא להיות המבשרת של יום הכיפורים, היא חזרה להוציא שוב את אבא מבית הכנסת, לא כאשת בשורה, אך בפיה בשורה.

הלכנו הביתה. אמא ישבה בוכה, ולידה משה, הדוד שלי. אני הסתגרתי בחדרי, עם הספר שקראתי (על מבצע העריקה של מטוס המיג העיראקי, לפני מלחמת ששת הימים). למחרת לא הלכתי להלוויה, כיוון שאצלנו במשפחה, לפני הבר מצווה לא הולכים לבית קברות (לא כך נהגנו כשחמי נפטר. הרשינו לאסף, שהיה בן עשר, להשתתף בהלוויה).

****

ביום הכיפורים תשל"ד פרצה מלחמת יום הכיפורים. ביום הכיפורים תשל"ה נפטרה סבתי. ביום הכיפורים תשל"ז, נפטרה מסרטן רותי, בת כיתתי, ילדה מלאך – היפה ביותר, החכמה ביותר, הטובה ביותר, ממש מושלמת, "לו אך ברכת לה בחיים", בגיל 13.5. ערב יום הכיפורים תשל"ט נפטר סבא שלי, אביו של אבי. היה זה רצף של ימי כיפורים קשים, שהעצימו מאוד בעבורי את מקומו של היום נורא ההוד.

בעיניים פקוחות

מי שמשתתף משפיע

חוק הברזל של הדמוקרטיה ההשתתפותית עליה מבוסס קיבוץ אורטל, היא שמי שמשתתף – משפיע. אורח החיים שלנו מאפשר לכל חבר השפעה על חייו ועל סביבתו, יותר מבכל חברה אחרת. אולם ההשתתפות היא בחירה. מי שבוחר להשתתף – משפיע כמידת השתתפותו. ומי שבוחר שלא להשתתף, מוותר על זכותו להשפיע.

אף פעם לא חשתי הערכה לתופעה של חברים הנמנעים מהשתתפות באספות ובוועדות והם מלאים טענות כרימון על ההחלטות. אהבתי את תשדיר הבחירות על משטרת הקיטורים. אצלנו הבחירה אינה אחת לארבע שנים ולאחר מכן - שגר ושכח, אלא היא יום יומית.

בשבוע שעבר נערכה שיחה בנושא יום הכיפורים באורטל, שהתמקדה בעיקר באופי תפילת יום הכיפורים, ואם לדייק יותר – בהדרת הנשים בתפילה. השיחה הזאת הייתה לי חשובה מאוד; כבר שנים אחדות אני לוחץ על קיומה. בשיחה עצמה הייתי בבדידות מזהרת.

כיוון שהנושא הוא ציפור הנפש שלי; נוגע ללב מהות זהותנו היהודית, זהותנו התרבותית והרוחנית כקהילה יהודית, אני מודה שיצאתי מן השיחה מתוסכל, מאוכזב וכואב. אולם אין לי שמץ של ביקורת או טענות לבני הפלוגתא שלי בשיחה. זכותם לחשוב אחרת ממני זהה לזכותי לחשוב אחרת מהם וזכותם להשפיע שווה לשלי. הכעס והאכזבה שלי הם על החברים שדעתם כדעתי, אך לא היה להם חשוב לצאת מן הבית ולהשתתף בשיחה. הם ויתרו מראש על זכותם להשפיע ואכן – לא השפיעו.

אמנם מספר המשתתפים היה נמוך יותר מהקוורום המחייב באסיפה, אך לא הייתה זו אסיפה, אלא שיחת רעים שתוצאתה היא רצון המשתתפים. רצון המשתתפים היה לקיים את התפילה במתכונת הקיימת. **לי לא נותר אלא להשלים עם ההחלטה ולקבל את הדין, לפחות לשנים הקרובות.** עם זאת, חשוב לי להתייחס למספר אמירות שעלו בשיחה.

לא מילה גסה

"יהדות זו לא מילה גסה", הפטירה אחת המשתתפות בשיחה. וכיוון שעיקר הוויכוח שלה היה אתי, משתמע מדבריה כאילו בעיני היהדות היא מילה גסה.

מעט דברים יקרים לי כמו יהדותי – היא לב זהותי, לב תרבותי, לב החינוך שאני מעניק לילדיי, לב החינוך שבו אני עוסק, מהות השקפת עולמי הצינונית, הפוליטית והקיבוצית, לב העשייה התרבותית, הקהילתית והחינוכית שלי

באורטל, בגולן ובגליל למעלה משלושים שנה. כמובן שהיהדות אינה מילה גסה בעבורי, חלילה.

המשפט הזה הוא הביטוי המדויק ביותר למגמה שנגדה אני יוצא. זו גישה של נמיכות קומה כיהודים, וזיהוי היהדות כדרכם ביהדות של הדתיים האורתודוקסיים. ומכאן, שהיהדות אינה שלנו. הדרך שלנו אינה יהדות. היהדות היא שלהם, של הדתיים. וכיוון שאנחנו יהודים, והיהדות שאינה באמת שלנו אינה מילה גסה, יום אחד בשנה ובטקסי הבר מצווה והחתונה, נזמין את היהודים האותנטיים לאפשר לנו להרגיש קצת יהודים.

בעבורי, היהדות אינה שביל עזים כי אם אוטוסטרדה רבת נתיבים, וזכותנו וחובתנו כיהודים וכקהילה יהודית לסול בתוכה את הדרך הייחודית שלנו, המתאימה לערכינו.

אנו מאמינים בשוויון ערך האדם ובשוויון המינים. כאשר ביום היחיד בשנה שאנו עורכים תפילה, הנשים מודרות ממנה, המסר שאנו מעבירים לבנותינו ובנינו הוא שכזו היא היהדות, היא לא באמת שלנו, אבל חשוב לנו שתטעמו קצת מהמסורת של בית סבא.

אני רוצה לחיות חיים יהודיים מלאים אמתיים, שבהם אנו מציינים את השבת ואת כל החגים ואת כל טקסי החיים ומשתיתים את אורח החיים ואת החינוך שלנו על היהדות, שהיא שלנו, ואנו בני בית בתוכה ובעלי בית עליה, לא יותר אך גם לא פחות מאשר הדתיים האורתודוקסיים. והתפילות הן שלנו, לא פחות מכפי שהן שלהם. אך אנו נתפלל בדרכנו, דרך שוויונית.

הדרה או הפרדה

חלק ממשנתפי השיחה מחו על עצם השימוש שלי במונח "הדרה". מוטב, כך אמרו, להשתמש במושג ניירטלי יותר – הפרדה. "מודרת היא מי שבחרת להרגיש מודרת. אני לא מרגישה מודרת, כאשר ביום הכיפורים אני יושבת יחד עם עוד נשים כמוני מאחורי המחיצה".

אני מאמין לדוברת שהיא אינה מרגישה מודרת. ניכרים דברי אמת. אני גם מאמין לאישה חרדית, שאין לה דריסת רגל בחיים הציבוריים בקהילתה, כאשר היא אומרת שאינה מרגישה מודרת, כי לכל מין יש את התפקיד שלו, והיא מרגישה מאושרת להיות המלכה בבית ובעלה עושה לה כבוד.

אולם הדרה אינה רק עניין סובייקטיבי, ההכרה של המודר בהדרתו. דומני שניתן לתת סימנים בהדרה, ולבחון האם זו הדרך המתאימה לנו, לאמונתנו ולאורח חיינו.

אם תהיינה באולם 100 נשים ולצדן תשעה גברים, אין מניין. גם לא אם תהיינה 200 נשים. גם לא אם תהיינה אלף. אולם אם יעבור ליד האולם ילד

בן 13 ויום, שהדבר האחרון שמעניין אותו הוא התפילה, ויבקשו ממנו להיכנס לכמה דקות כדי לאפשר את התפילה – יש מניין. למה? כי הנשים אינן נמנות, אינן נספרות. וגם אם מישהי שלא סופרים אותה אינה חשה שהיא מודרת, היא מודרת.

יש הבדל בין הפרדה והדרה. איני חסיד של ההפרדה. אנו חיים בחברה מעורבת ומן הראוי שגם התפילה שלנו תהיה מעורבת, כפי שמתפללים רוב היהודים בעולם. אולם לא כל הפרדה היא הדרה.

בציונות הדתית מתחוללת בשנים האחרונות מהפכה פמיניסטית אדירה, בכל תחומי החיים, והיא נכנסת בהדרגה גם לבית הכנסת. יש יותר ויותר בתי כנסת דתיים אורתודוקסיים, המקיימים מניין שוויוני, אך מקפידים על הפרדה. הם מקפידים על הפרדה, כיוון שהם כפופים להלכה על פי הפרשנות האורתודוקסית שלה, המחייבת הפרדה. הם כפופים להלכה, אך כל מיני מנהגים והחמרות שנוצרו לאורך השנים, אינם מחייבים אותם.

אולם התפילה באותם בתי כנסת מחולק לשני חלקים שווים – חציו של הגברים וחציו של הנשים. בין החלקים ישנו שביל הפרדה ובו מחיצה בגובה המותניים, כפי שההלכה בפרשנותה האורתודוקסית מחייבת. ארון הקודש, במת קריאת התורה ובמת שליח הציבור (החזן) נמצאים באמצע, מלפנים, והם שייכים במידה שווה לשני האגפים. מה שההלכה בפרשנותה האורתודוקסית אינה אוסרת, כמו עליה של הנשים לתורה – מתקיים באותן קהילות. רק מה שההלכה בפרשנותה האורתודוקסית אוסרת, נשים אינן עושות. זו הפרדה, אך לא הדרה. ומדובר בציבור דתי, המחויב להלכה בכל אורחות חייו.

ואילו אצלנו, משתלשלת כמעט מן התקרה מחיצה עבה. 2/3 מן האולם הוא של הגברים, ורק 1/3 הוא של הנשים. אולם התפילה, הוא האזור של הגברים. שם מתנהלת התפילה, שם ארון הקודש, שם קוראים בתורה, שם מתפללים בציבור, שם תוקעים בשופר. כל ההתרחשות היא שם. הנשים – בצד, מאחורי הפרגוד.

איני אוהד הפרדה, אך כאן מדובר בפירוש בהדרה. זה מתאים לנו? לאורח חיינו, לתרבותנו?

כי זאת המסורת

"אבל זאת המסורת, וחשוב לנו לשמור עליה ולחשוף אותה לילדינו".

איני חילוני. בכלל, איני אוהב את האבחנות הללו. אני מגדיר את עצמי יהודי-סתם. אולם אם היה עליי להגדיר עצמי על פי ההגדרות המקובלות, אני יהודי מסורת. חשוב לי הציבור העמוק למסורת, חשוב לי לחבר את ילדי למסורת, חשוב לי שהקהילה תתחבר למסורת.

אולם כאשר אנו מגדירים את עצמנו כמסורתיים, פירוש הדבר שאיננו מקבלים על עצמנו חיים על פי שולחן ערוך, אלא על פי אותם אלמנטים במסורת שאנו בוחרים. בפרשת השבוע שנקרא מחר, "כי תצא", אנו קוראים מצוות נפלאות של צדק חברתי, של ערבות הדדית, של דאגה לחלש, של יחס שוויוני לגר. מצוות שהלוואי והיינו מקפידים עליהן – קלה כחמורה. ויש בה מצוות מזעזעות, איומות ונוראות, כמו סקילה למוות של ילד הממרה את פי הוריו או של בחורה שאיבדה את בתוליה לפני הנישואין.

את הרפורמה הגדולה ביותר בתולדות היהדות עשו חז"ל, שבדרכם הפרשנית מצאו את הדרך לבחור מה לקיים ומה לא לקיים, איך לקיים ואיך לא לקיים, בהתאם לערכים ולמוסר שלהם, בתקופתם.

הם הוקיעו והחרימו את הקראים שדבקו בתורה כלשונה. היום יש קראים של חז"ל, המקבעים את אותה רפורמה באופן פונדמנטליסטי. אין הם נאמנים לדרכם של חז"ל – דרך של הלכה ההולכת ומתפתחת ומשתנה מדור לדור.

כיהודי מסורתי, אני מאמין בשילוב בין מסורת וחידוש. יש דברים רבים במסורת אותם אני מאמץ ומתאמץ שהקהילה תאמץ. מדוע מן הים הגדול של המסורת היהודית, שיש בו כל כך הרבה דברים נפלאים, עלינו לאמץ דווקא את הדרת האישה?

בזכות משפחת ראפ

הטיעון המרכזי בעד המשך המצב הקיים, היה הרצון להמשיך ולשמור על הקשר שנרקם בעשור האחרון עם **משפחת ראפ** מירושלים, שהיו לבני בית אצלנו.

מכל הטיעונים שנשמעו בשיחה נגד שינוי נהגי התפילה, הטיעון הזה הוא היפה ביותר, בעיניי. אכן, הקשר שנוצר בין המשפחה לביננו אמיץ ויפה. גם אני התחברתי מאוד למשפחה. הם באמת משפחה מקסימה. אני רואה חשיבות רבה בחיבורים בין חלקי הציבור, בין "דתיים" ו"חילונים", אני עוסק בכך כל חיי, ואני בהחלט מבין ומכבד את הרצון הזה.

אולם יש משהו פגום באופי היחסים. זו מערכת יחסים של עגלה מלאה ועגלה ריקה. לכאורה, אנו עגלה ריקה, ומשפחת ראפ, שעגלתה מלאה ביהדות, באה אלינו ביום הכיפורים כדי להעניק לנו מתכולתה. ומדי יום הכיפורים, מועדון היישוב מופקע מריבונותנו – ועל פיהם יישק דבר.

כשאנחנו באים אליהם – מובן מאליו שעלינו לכבד אותם ולנהוג על פי מנהגיהם. אבל למה מובן מאליו שגם כאשר הם באים לביתנו, ביתנו צריך לנהוג על פי מנהגיהם?

משפחת ראפ היא משפחה מקסימה. אולם בתוך מגוון הזרמים והקולות בציונות הדתית, הם שייכים לזרם השמרני, המחמיר ביותר. אין זה הופך אותם לפחות מקסימים, באופן אישי. ואני מאמין בהידוק הקשרים עם כל הזרמים. אולם מדוע אנו צריכים לנהוג דווקא על פי דרכם?

הפחד לנסות

אני הצעתי הצעה קונקרטי. השנה זו השנה ה-22 שמתקיימת תפילה באורטל. הצעתי שבשנה ה-23, ביום הכיפורים תשע"ז, לשנה אחת בלבד, ננסה משהו אחר. ננסה לקיים תפילה שוויונית. ולאחר אותו ניסיון, לאחר שכל חברי אורטל יטעמו דרך אחרת, נחליט כיצד לנהוג בעתיד. אז יהיו לנו כלים להחליט מתוך היכרות וניסיון. לצערי, ידי המושטת לא פגשה יד אחות.

לא מצאתי בסירוב הזה הגינות. מצאתי בו פחד. הפחד לנסות.

בראש השנה הבא

משנדחתה הצעתי, לקחתי על עצמי ניסיון מסוג אחר. תפילה שוויונית בראש השנה הבא.

איני מאושר מן הרעיון. ראש השנה אינו יום הכיפורים. אין יום בשנה שמהותו וקדושתו היא כשל יום הכיפורים. איני חש ברצון וצורך של חברים רבים בתפילה באורטל בראש השנה. אני גם רואה לא מעט קושי טכני בתפילה בראש השנה (למשל, התנגשות עם שעת סעודת ליל החג).

אולם אם חג אחד יעשה בדרך אחרת, תהיה לחברים ההזדמנות להתנסות ולהכיר את הדרך השונה, ואולי בעתיד, כך אני מקווה, יתחולל השינוי באופי תפילת יום הכיפורים באורטל.

כספים וכיסופים

צר לי על המספר המצומצם של המשתתפים בשיחה על יום הכיפורים. בעיניי, הנושא הזה חשוב לא פחות מאופי חלוקת הרווחים – נושא שמשך מספר חברים רב לאין ערוך.

אבל אני שמח על עצם העובדה שערב שלם הוקדש לשיח קהילתי, שגם אם היה נוקב – הוא היה ברוח חברית וטובה, ולא עסק בכספים אלא בכיסופים; בזהות התרבותית והרוחנית שלנו. אני שמח וגאה על כך, למרות תסכולי מתוצאות השיחה.

שבת שלום!

אורי ה'.

בעיניים פקוחות

תעבירו שופר בכל-ארצכם

מה כל ענות אני שומע
קול שופר וקול תופים?
כל שנבקש, לו יהי.

נעמי שמר.

בראש השנה תקענו בשופר, לפתוח שערי שמים, לקראת ימי הדין, הימים
הנוראים, עשרת ימי תשובה.

ולמה אנו תוקעים בשופר ביום הכיפורים, בתום תפילת נעילה, בצאת הצום?

והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך ולתושבך הגרים
עמך. ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל-תבואתה לאכל. וספרת לך שבע
שבתות שנים, שבע שנים, שבע פעמים, והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע
וארבעים שנה. והעברת שופר תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש, ביום
הכפרים, תעבירו שופר בכל-ארצכם. וקדשתם את שנת החמשים שנה,
וקראתם דרור בארץ לכל-ישיביה, יובל הוא תהיה לכם. ושבתם איש אל-
אחזתו ואיש אל-משפחתו תשבו.

ויקרא כה, ו-י

תקיעת השופר המקורית של יום הכיפורים, עליה צוינו בתורה, נעשית אחת
לחמישים שנה, כדי לבשר את תחילתה של שנת היובל. שנת היובל היא
השנה שבה כל העבדים יוצאים לחופשי ונמחקים פערי המעמדות בעם
ישראל; כל העם חוזרים לנקודת המוצא – לחלוקה המקורית של הנחלות,
לפני ההתעשרויות וההתרוששויות שנוצרו בחיי הכלכלה במהלך חמישים
השנים מאז שנת היובל הקודמת. באותם ימים, שבהם החקלאות הייתה
הפרנסה הכמעט בלעדית, הקרקע הייתה אמצעי הייצור המוחלט. ביטול פערי
הקרקע, משמעותו - ביטול הפערים בחברה.

אמנם, במהלך חמישים השנים הבאות ישוּבו וייווצרו פערים. התורה שוללת
משטר קומוניסטי שאינו מאפשר יוזמה פרטית והתעשרות. אולם הפערים אינם
נפערים ללא גבול. אחת לחמישים שנה הם נמחקים, והכל חוזרים לנקודת
ההתחלה. זהו שוויון הזדמנויות אמתי – המבוסס על שוויון כלכלי-חברתי.

יש בתורה חקיקה חברתית משמעותית, שביטוייה רבים, אך היובל הוא החוק
הרדיקלי ביותר. ההיסטוריונים מטילים ספק בשאלה האם באמת החוק הזה
התממש בפועל. מכל מקום, הוא מהווה כוכב צפון ערכי, המאיר לנו על
החברה הראויה והרצויה על פי היהדות, למה יש לחתור ולשאוף, בכל

תקופה באופן המתאים לה. חברת המופת היהודית, היא חברה נטולת עוני, חברה נטולת פערים, חברה המבוססת על צדק חברתי.

למיטב הכרתי, זה המסר המשמעותי ביותר של יום הכיפורים.

****

חז"ל הצמידו ליום הכיפורים הפטרה מפתיעה. בעיצומו של יום הצום, הפטרה מעמידה את הצום כדבר שולי ולא חשוב, אם אין הוא מייצג צדק חברתי. הפטרה לקוחה מתוך ספר ישעיהו. הנה, הקטע המשמעותי ביותר בתוכה:

הַכִּזָּה יִהְיֶה צוּם אֲבַחְרֶהוּ, יוֹם עֲנוֹת אָדָם נִפְשׁוֹ? הַלֵּכֶף כְּאֶגְמֵן רֵאשׁוֹ, וְשֶׁקַּ וְאֶפֶר יִצִּיעַ - הַלֵּזָה תִּקְרָא-צוּם וַיּוֹם רְצוֹן לִיהוָה? הֲלוֹא זֶה צוּם אֲבַחְרֶהוּ: פֶּתַח חֲרָצְבוֹת רָשָׁע! הֲתֵר אֲגִדּוֹת מוֹטָה! וְשִׁלַּח רְצוּצִים חֲפָשִׁים, וְכָל-מוֹטָה תִּנְתַּקוּ! הֲלוֹא פָּרַס לְרַעֵב לֶחֶמְךָ, וְעֲנִיִּים מְרוּדִים תָּבִיא בֵּית. כִּי-תִרְאֶה עָרִם וְכִסִּיתוּ, וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלֵּם.

ישעיהו, נ"ח, ב'-ח'.

****

בימינו, אנו תוקעים בשופר בכל יום כיפור, ללא קשר לשנת היובל, זכר למצווה המקורית. **מן הראוי, שתקיעת השופר תעורר את כולנו, לפעול בשנה הבאה עלינו לטובה לצמצום הפערים בחברה ולחברה מתוקנת יותר, צודקת יותר, סולידרית יותר.**

זו מהותו העיקרית של היום הקדוש.

שבת שלום וגמר חתימה טובה!

אורי ה'.